

SÜREKLİLİK VE KOPUŞ TEORİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ESKİ VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Dr. Mustafa Kemal Coşkun
Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki yeni ve eski toplumsal hareketlere yönelik bir sosyolojik çözümleme girişimidir. Türkiye'de özellikle YTH'lerin toplumsal, siyasal ve ideolojik karakteristikleri, toplumsal sorunları algılayışları, eski tip toplumsal hareketlerle aralarındaki temel ayrım noktaları ve demokratik yöntem ve usulleri deneyimleme olanakları konusundaki bilgiler sınırlıdır. Çalışma, bu konuları Ankara'daki yeni ve eski toplumsal hareketlere yönelik bir alan araştırmasının bulgularından hareketle incelemeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki yeni ve eski toplumsal hareketlerin genel bir sosyolojik-demografik portresini ortaya koymaktır. Bu nedenle, her iki toplumsal hareket katılımcılarının eğitim durumu, sınıfsal yapısı, hareketin örgütlenme yapısı, amaçları ve değerleri açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Buradaki çözümlenmeler, YTH'lere atfedilen sosyolojik karakteristiklerin ne ölçüde geçerli olduğu sorusunu aydınlatmaya yöneliktir. Çalışmanın bulguları, Türkiye'deki yeni ve eski toplumsal hareketler arasında bir 'kopuş'tan çok 'süreklilik' olduğunu, örgüt yapısı, amaçlar ve değerler konusunda önemli bir takım benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketler, kopuş ve süreklilik, Ankara, demokrasi.

Old and New Social Movements in Turkey in Terms of Continuity and Break Theories

Abstract

This study is a sociological attempt to analyze the new and old social movements in Turkey. The knowledge about the new social movements' social, political and ideological characteristics, their perception of social problems, their differences from old social movements, and their possibilities of realization of democratic methods and procedures in Turkey have been very limited. This study aims to examine these issues through the case study of new and old social movements in Ankara. The study first aims to provide a general sociological-demographical portrait of the new and old social movements in Turkey. Therefore, the organizational structure, goals and values of the movements and education levels, class structure of the participants of both new and old social movements have been examined comparatively. The analyses here are all about the clarification of the relevance of the sociological characteristics attributed to new social movements. This study challenges such taken for granted assumptions. The findings of this research show that there is a 'continuity' rather than a 'break' between the new and old social movements in Turkey, and there are some important similarities among them with respect to organizational structure, goals and values.

Keywords: New social movements, old social movements, break and continuity, Ankara, democracy.

Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler

1. GİRİŞ

Dünyamızın köklü bir alt-üst oluş sürecinde olduğu ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası ilişkiler sisteminin, ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerdeki yapıların hızla değiştiği neredeyse bütün sosyal bilimciler tarafından kabul edilmektedir. Bu çerçevede, özellikle 20. yy.’ın son çeyreğine gelindiğinde, gerek sol değerlerin gerekse işçi sınıfı hareketlerinin bir yenilgisiyle yüz yüze olduğumuz yorumları yapılmaktaydı. Buradaki temel vurgu, işçi sınıfının tarih içerisinde işgal etmiş olduğu merkezi konumunun ortadan kalktığı, işçi sınıfının artık bir toplumsal aktör/özne olarak düşünülmemesi gerektiği üzerineydi.

.....siyasal aktivizmin, sınıf mücadelesinin ve devrimci örgütlenmenin kimi biçimlerinin zamanının artık geçtiğini ve işe yaramaz hale geldiğini belirtelim. Bu biçimlerin kimisi taktik ve stratejik hatalar nedeniyle geçersiz kalırken kimisi de isyan bastırma hamleleri sonucunda etkisiz hale geldi; ama bunların ölümünün daha önemli bir nedeni bizzat çokluğun geçirdiği dönüşümdür. Günümüzde toplumsal sınıfların küresel bileşiminin dönüşümü, maddi olmayan emeğin hegemonyası ve ağ yapılarından kaynaklanan yeni karar alma biçimleri, bütün devrimci süreçlerin koşullarını köklü bir biçimde değiştiriyor. ....bugünkü ayaklanma deneyiminin çokluğun bağrında tekrar keşfedilmesi söz konusudur (HARDT / NEGRI, 2004: 86).

Daha özel olarak işçi sınıfının yenilgisi, 1848 ayaklanmalarında ya da Paris Komünü’nde olduğu gibi bir siyasal çatışma sonucu olarak değil, kapitalist sistemin içinde yeni ücretlilik sistemlerinin gelişmesi ve teknolojik gelişmelere paralel olarak işçi sınıfının dışında farklı ücretli çalışan kategorilerinin ortaya çıkması olarak sunulmaktadır (örneğin, GOULDNER, 1978a ve 1978b; GIDDENS, 1999; LASH / URRY, 1987). Ortaya çıkan bu “yeni sınıf” teorileri, genellikle Marx’ın burjuva ve proleterya arasında gelişen “yeni orta sınıf”ı bütün olarak ihmal ettiğini (BURRIS, 1986: 320) ve kapitalizmden sonra sınıfsız bir topluma geçileceğine ilişkin umutlarının

geçersizleştğini ileri sürmekteydiler (SZELENYI / MARTIN, 1988: 647). Bu yeni orta sınıf, işçi sınıfından sadece aldığı ücret ve yaptığı iş açısından ayrılmıyor, buna ek olarak materyalist değerlerden post-materyalist amaç ve değerlere de geçişin simgesi sayılıyor ve sınıf temelli siyasal kutuplaşmadan değer temelli siyasal kutuplaşmalara doğru bir gidiş olduğu ileri sürülüyordu (GOULDNER, 1978A; 1978B; INGLEHART / FLANAGAN, 1987; ROHRSCHEIDER, 1990; PAKULSKI, 1993).¹ Yeni orta sınıfın benimsediği değerler en iyi ifadesini işçi hareketlerinde ya da herhangi bir sınıf hareketinde değil, “Yeni Toplumsal Hareketler” (bundan sonra YTH olarak kullanılacaktır) ya da “Kimlik Yönelimli Hareketler” adı verilen hareketlerde buluyordu.² YTH teorisyenleri, endüstriyel toplumun araçsal sorunlarından uzaklaşılmasına ve artık post-endüstriyel dönemde yaşam sorunlarına geçildiğine vurgu yaparlar (BUECHLER, 1995; INGLEHART, 1990; PARKIN, 1968).³ Bu nedenle de bu teorisyenlere göre YTH’ler işçi sınıfı hareketlerinden niteliksel olarak farklıdır. YTH aktörlerinin çıkarları, sınıfsal konumlarından değil, çıkarlarını kendilerinin belirledikleri siyasal konumlarından gelmektedir. Bu nedenle de, çağdaş toplumsal hareketlerin, toplumsal değişimin merkezi olarak işçi sınıfını gören teoriler tarafından yeterince iyi bir biçimde açıklanamadığı ileri sürülmüştür (PICHARDO, 1997; EYERMAN, 1984; OLOFSSON, 1988).

Bu çalışma Türkiye’deki hem eski tip toplumsal hareketlerin (işçi ve kamu çalışanları hareketleri) hem de YTH’lerin (çevreci, eşcinsel, kadın hareketleri vb. gibi) örgüt yapısı, katılımcıları, ideolojileri, değer ve amaçları açısından ne tür farklılıklar ve benzerlikler gösterdikleri üzerine odaklanmaktadır. Bunu yaparken, bir taraftan sınıf temelli ve eski toplumsal hareketler olarak adlandırılan, diğer taraftan sınıf temelli olmayan/sınıfları kesen ve YTH olarak kavramsallaştırılan hareketler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Böylece, YTH teorilerinin ileri sürdükleri önermelerin sınırları ve sorunları da tartışmaya açılacaktır.

2. YENİ TOPLUMSAL HAREKET TEORİLERİ

Çalışmanın devamında YTH’lere ilişkin ileri sürülen yaklaşımlar üzerinde durulacak ve bu yaklaşımlar bir sınıflandırma yapılarak incelenmeye

1 Değer ve amaçların dönüşümü düşüncesinin yeni hareketleri açıklamada basit ve yetersiz kaldığına ilişkin bir eleştiri için bkz. (COTGROVE / DUFF, 1981).

2 “YTH’ler” ile ilgili sınıflandırmalara ilişkin bir fikir vermesi açısından (MAMAY, tarihsiz) ve (COHEN, 1999)’a bakılabilir.

3 YTH’lerin ileri endüstriyel topluma özgü olmadığına ilişkin bir tartışma için, bkz. (D’ANIERI, vd. 1990; ROSE, 1997).

çalışılacaktır.⁴ YTH teorileri birçok sosyal bilimci tarafından değişik biçim ve ölçütlerle sınıflandırılmıştır. Örneğin, Buechler'in YTH teorilerine ilişkin yaptığı sınıflandırma, bu teorileri "kültürel" ve "siyasal" versiyonlar olarak iki biçime ayırır (2000: 48).

Kültürel versiyon, geçmişteki ve şimdiki toplumsal tipler ve hareket biçimleri arasında daha radikal bir kopma varsaymaktadır. Bu açıdan post-Marksist bir belirleme yapar. Toplumsal bütünlüğü, siyasal versiyonun tersine, semiyotik ya da kültürel koşullarla özdeşleştirir. İktidar ve direnmenin merkezsizleşmiş doğasını vurgular ve gündelik yaşama, sivil topluma, devlet ve sivil toplum arasında özgür alanların yaratılmasına odaklanır. YTH'lerin toplumsal temelini sınıfla değil, fakat hareketi tanımlayan farklı değerler ve ideolojilerle özdeşleştirir (BUECHLER, 2000: 50-51). Bu anlamda YTH'ler, sınıf mücadelesinin "yerini almakta", dolayısıyla da sınıf politikası aşılacaktır (SAVRAN, 1992: 9). Savran'ı takip ederek bu versiyonu "kopuş teorileri" biçiminde adlandırmak mümkün. Nitekim bu teoriler, eski ve yeni hareketler arasında bir süreklilikten çok kopuştan bahsetmektedirler. Bu yaklaşım özellikle Habermas (1984), Laclau ve Mouffe (1992), Inglehart (1990), Touraine (1988), Melucci (1995), Castells (1996), Pakulski (1993) ve Cohen ve Arato (1992) tarafından temsil edilmektedir.

Post-endüstriyel toplum kavramını karşılamak üzere "programlanmış toplum" kavramını kullanan Touraine, bu toplumu tarihin yeni aşaması olarak görmektedir. Programlı toplum, kültürel malların kitlesel olarak üretim ve dağıtımının merkezi bir konuma yerleşmiş olduğu toplumdur. Bu anlamda maddi malların merkezi konumda bulunduğu sanayi toplumundan bütünüyle farklıdır. Sanayi toplumunda demir-çelik, tekstil gibi sektörlerin ifade ettiğini, programlanmış toplumda eğitim, sağlık ve kitle iletişimin üretimi ve dağıtımını ifade etmektedir (TOURAINÉ, 1995: 272). Programlanmış toplum, bireyleri, malları ve fikirleri, daha önceki toplumların yapmış olduğundan çok daha fazla yoğun olarak dolaşıma sokar ve yöneten ve yönetilen arasındaki mesafeyi artırır (TOURAINÉ, 1988: 105-107). Günümüzde özel yaşamın ve tüm kültürel alanın siyasetin alanına girdiğini ve "özel yaşam"ın her zamankinden daha fazla kamusal bir şey olduğunu, ortaya çıkan toplumsal çelişkilerde merkezî bir yer

4 Bu çalışma sadece YTH teorileri üzerine odaklanmaktadır. Ancak, çağdaş toplumsal hareketler konusunda farklı çalışmalar da vardır. "Kaynak mobilizasyonu" paradigması, "kolektif eylem" yaklaşımı bunlardan birkaç tanesidir. Toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlar arasındaki benzerliklerden yola çıkılarak yapılan bir sentez denemesi için Diani (1992)'ye bakılabilir. Diani'nin bu çalışmasında yaptığı, YTH teorileri ile kolektif eylem ve kaynak mobilizasyonu gibi yaklaşımlar arasında bir senteze ulaşmaya çalışmaktadır.

tuttuğunu ve toplumsal hareketlerin belkemiğini oluşturduğunu ileri sürer (TOURAINÉ, 1988: 14). Toplumsal aktörler artık tarih adına değil, kendi adlarına konuşmakta ve şeylerin gidişatını yönetmeyi istemekten çok kendi özgürlüklerini; iktidar, şiddet ve propaganda araçları tarafından ezilmeden kendileri olabilme hakkını istemektedirler. “Aktör”ün dönüşü, bu anlamda, bir fetih değil savunma ruhuyla anlaşılmalıdır; bireylerin kendilerinin güçlü bir kolektif hamlede erimelerini istemez, aksine, kolektiviteye karşıdır ve ne toplumu ne de ‘devlet’i tanrıları olarak kabul etmez. Toplumsal yaşamın doğal ya da tarihsel kanunlar yoluyla düzenlenmediğini ama kültürel yönelimleri belirlemek için mücadele edenlerin eylemlerine dayandığını iddia ederek kolektif özgürleşimden çok, bireysel özgürlüklere inanır. Günümüzün toplumsal aktörlerinin karşı çıkışı kendi projelerini gerçekleştirmelerinin, hedeflerini tanımlamalarının ve istedikleri çatışmalara, tartışmalara ve pazarlıklara girmelerinin önünde engel oluşturan araçlar ve söylemlere yöneliktir (1988: 18). Bu anlamda Touraine, programlanmış toplumda YTH’leri “özne” konumuna yerleştirmekte ve bu hareketleri yeni tarihsel edimciler olarak görmektedir. Çünkü, toplumsal sınıf kavramının yerini toplumsal hareket kavramı almaktadır. Bu toplumlarda işçi hareketi “devrimci özne” konumunu kaybetmiş, yerine, kültürel malların üretimine ve bu üretimin amaçlarına odaklanan yeni çatışma zeminlerinin yarattığı “YTH’ler” geçmiştir (1995: 274-282).

Benzer olarak Melucci’ye göre, günümüzün toplumsal hareketleri, hem dış dünyamızın –yani bütün yerkürenin- hem de insanlar olarak doğamızın radikal dönüşümler geçirdiğini gösteren işaretlerdir. İçinde yaşadığımız gerçekliğin tamamıyla kültürel bir yapı haline geldiği ve bu gerçekliğe dair sahip olduğumuz temsillerin dünya ile kurduğumuz ilişkide süzgeçler gibi işlediği bir dönemde, sorunlar ve toplumsal aktörlerden söz ederken kullandığımız uluslar ötesi boyut, her şeyden önce insan eyleminin kültürel olarak kendi uzamını yaratabileceğinin göstergesidir. Dünyanın kültürel ve simgesel olarak algılandığı bu dönem, aynı zamanda insan eyleminin kültürel boyutunun üretim ve tüketim süreçlerinin temel hedefi hâline gelişinin de zirve noktasıdır (MELUCCI, 1999: 8).

Laclau ve Mouffe’a göre bu hareketler, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen “yeni hegemonik formasyon” a karşılık olarak yükselmiştir. Bu süreç üç gelişim aşaması izler: Birincisi, ekonomik düzeyde “yaygın birikim rejiminden yoğun birikim rejimine geçiş” ile birlikte ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin metalaşması olgusudur (1992: 197). Bu birikim rejiminin temeli, kapitalist üretim ilişkilerinde işleyen mantığın tüm toplumsal ilişkilere yayılmasıdır. İkincisi, “Refah devleti” nin müdahaleci karakterinin bizzat kendisidir. Toplumsal ilişkilerin metalaşmış olması nedeniyle devlet, olabildiğince

genişlemiş ve daha geniş alanlara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu artan müdahale, bürokratikleşmenin de sürekli büyümesine neden olmuş ve bu bürokratik biçime karşı yeni çatışma biçimleri doğurmuştur (1992: 198-199). Bu sürecin sonuncu unsuru, kitle iletişim araçlarının gelişmesidir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte homojenleştirici bir içeriğe sahip olan kitle kültürü ortaya çıkmış ve bu da yeni tabiyet biçimleri yaratmıştır. Dolayısıyla yeni hareketler, toplumsal hayatın metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve homojenleştirilmesine karşı direnişin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (LACLAU / MOUFFE, 1992: 201; BERTRAM, 1995: 89). Bu hareketlerin iktidarı ele geçirmek gibi bir amaçları yoktur. Daha çok, sivil toplumda özerklik ve eşitsizliklerin giderilmesi türünden kültürel bir takım talepleri dillendirmektedirler. Bu anlamda YTH'ler, yukarıda bahsettiğimiz yeni tabiyet biçimlerini sorgulamaktadırlar ve onlara yeni olma özelliğini veren şey de budur (LACLAU / MOUFFE, 1992: 196). Ama asıl önemlisi, bu hareketlerin herhangi bir ideolojiyle eklemlenme biçimleridir. Çünkü bu eklemlenme sayesinde herhangi bir hareket, muhafazakar, otoriteryan, özgürlükçü, sosyalist vb. bir kimliğe bürünebilir. Ne var ki, YTH'ler toplumu bir bütün olarak dönüştürebilme anlamında ayrıcalıklı bir konuma sahip değildir. Daha doğrusu, toplumda böyle bir konuma sahip olan bir hareketten ya da öznen bahsedilemez (LACLAU / MOUFFE, 1992: 206-208).

Kopuş teorileri çerçevesinde bahsedilmesi gereken bir başka kişi ise Habermas'dır. Habermas'ın bu versiyon içinde değerlendirilmesi bir çelişki olarak görülebilir, zira Habermas postmodernizme karşı modernizme bir süreklilik atfetmektedir. Ne var ki, "yaşam dünyası" ve "sistem dünyası" arasında yapmış olduğu keskin ayırmadan ve YTH'lerin eski hareketlerin tersine yaşam dünyasında bir anlam kazandığını ileri sürdüğünden dolayı Habermas'ın teorisi kopuş teorileri içinde değerlendirilebilir. Habermas, YTH'leri insanın özgürleşmesi düşüncesinin tarihsel özneleri olarak değil, ileri kapitalist toplumlardaki meşruiyet ve motivasyon sorunlarına işaret eden unsurlar olarak görür. Bu hareketlerin ortaya çıkışı yaşam dünyalarının kolonileştirilmesi eğilimine karşı tepkinin bir sonucudur (HABERMAS, 1981: 35). Hareketlerin dikkat çektiği bürokratik ve ekolojik sorunların önemini ve bu hareketlerin simgeleştiği kültürel meydan okumanın sisteme ilişkin düzenleme gereksinimini ifade ettiğini kabul etse de, Habermas, onların karşı-kurumlar geliştirilmesi ve yaşam dünyalarının içerisinde "kurtarılmış bölgeler" yaratılması önerilerini gerçekçi bulmaz (1981: 34). Gerekli olan şeyin küresel ölçüde planlanan ve yönetsel araçlar sayesinde uygulanacak olan ekonomik ve teknik çözümler olduğunu ileri sürer (1981: 35-37). Önceleri YTH'leri yalnızca "savunmacı" nitelikte gören Habermas, daha sonra Cohen ve Arato'ya göndermede bulunarak, bu türden hareketleri, bir yandan programları sayesinde siyasal sistemi doğrudan

etkileyen, diğer yandan kendi kimliklerini ve eylem kapasitelerini olduğu kadar, sivil toplumu ve kamusal alanı da canlandıran ve genişleten hareketler olarak görür. Bu hareketler, “saldırgan” anlamda, bütün toplumu ilgilendiren sorunlar otaya koyup, bu sorunlara yaklaşım için bir takım yöntemler ve olanaklı çözümler önerirler; yeni bilgileri açığa çıkarırken -yani, kamusal düşüncede bir değişikliğe yol açar ve dolayısıyla kurumlara baskı yapabilirlerken-, “savunmacı” anlamda mevcut örgütlenme ve kamusal etki yaratma kanallarının yapısını sürdürmeye, alt-kültürel karşı-kamular ve kurumlar oluşturmaya, genişletilmiş haklar ve reformdan geçirilmiş kurumlar gibi yeni alanlar kazanmaya çalışırlar (1996: 370).

Larana, vd.’ye göre, barış hareketleri, öğrenci hareketleri, ekolojik hareketler gibi birbirinden çok farklı özellikler taşıyan ve YTH kavram çatısı altında açıklanan toplumsal olgular uzun süre boyunca ideoloji, örgüt ve rasyonalite kavramlarına dayalı olarak ortaya çıkan toplumsal hareketlere ve bu hareketleri ortaya çıkaran toplumsal yapıya odaklanarak açıklanmaya çalışıldıysa da, hareketlerin ‘kendi gerçeklikleri’ geleneksel kavramsal çerçevelerin yetersizliğini ortaya koymuştur. Bu hareketleri, geçmişin ideolojik hareketleri ya da akılcı biçimde örgütlenmiş çıkar grupları çerçevelerinden yola çıkarak anlamak zor görünmektedir (LARANA, vd. 1994: 5-6). YTH’lerin başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- YTH’lerin toplumsal tabanı sınıf yapısını aşar ve daha çok yaş, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal statü unsurlarına göndermede bulunur.
- YTH’lerin ideolojik karakteri işçi sınıfı hareketinin ve ortak eylem için birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olan Marksist ideoloji anlayışının tam zıddı bir noktada durur.
- YTH’ler, düşünceler ve değerler çoğulluğu sergiler; pragmatik yönelimler ile birlikte katılımcıların karar alma mekanizmalarına katılımını genişletecek olan kurumsal reformları hedefler. Gündelik yaşamın “demokratikleşme dinamiği”ne ve siyasal boyutlar karşısında toplumsal yaşamın sivil toplum boyutunun genişlemesine işaret eder.
- YTH’lerde çelişkiler ve harekete geçirici faktörler, kimlik ile ilgili olan kültürel ve sembolik sorunlara ilişkindir. YTH’ler dağınık ve merkezsizdir. (LARANA, vd., 1994)

Kültürel versiyonun tersine siyasal versiyon, neo-Marksist bir yaklaşımdan yola çıkarak ileri kapitalizmi toplumsal bütünlük olarak ele alır ve YTH’lerin ortaya çıkışı ile ileri kapitalizm arasında güçlü bağlar olduğunu vurgular. Bu yaklaşıma göre, sınıf temelli ve sınıf temelli olmayan hareketler arasında uygun ittifaklar ve koalisyonlar kurulabilirse, YTH’ler ilerici bir değişim için potansiyel oluşturabilir. Aynı zamanda, çağdaş sınıf yapısını analiz

ederek YTH'lerin toplumsal temelini sınıf terimleriyle tanımlarlar (BUECHLER, 2000: 50). Ortaya çıkan yeni çelişki ve antagonizmaların, emek-sermaye çelişkisinin karmaşıklaşmış dolayimleri olduğunu iddia ederler (SAVRAN, 1992: 9). Bu siyasal versiyonu Savran'ın yaptığı biçimde "süreklilik teorileri" olarak adlandırmak mümkün. Bu yaklaşım daha çok Offe (1985; 1987), Wallerstein (1993) ve R. Williams (1989)'ın çalışmalarında bulunabilir.

Nitekim Offe'ye göre yeni hareketlerin aktörleri, kendilerini yerleşik siyasal ve ekonomik kodlarla tanımlayamamaktadırlar. Buna rağmen, YTH'lerin tabanı bütünüyle belirsiz değildir. Bu hareketlerin tabanını yeni orta sınıf, eski orta sınıfın unsurları (çiftçiler, esnaf ve zanaatkarlar) ve doğrudan emek piyasasında bulunmayanlar, yani öğrenciler, işsizler ve ev kadınları oluşturmaktadır (1985: 831-832). Diğer taraftan, YTH'ler tarafından dile getirilen bireysel özgürlük, eşitlik, katılım, barış ve dayanışmacı toplumsal örgütlenme gibi değerler hiç de "yeni" değildir. Bu değerler ve ahlaki normlar, burjuvazi ve işçi sınıfının ilerlemeci hareketlerinden miras alınmıştır. Dolayısıyla bu hareketler ne "anti-modernist" ne de "postmateryalist" bir özelliğe sahiptir. Daha çok modernleşmenin modern bir eleştirisi olarak görülmelidir. Bu anlamda yeni hareketlerin yükselişi, "hakim" ve bazı "yeni" değerlerin çatışmasından çok, modern kültürün değerlerinin kendi içindeki iç çelişki ve tutarsızlıklarının sonucu gibi görünmektedir (OFFE, 1985: 835-836; BAGGULEY, 1992: 31). Benzer olarak Wallerstein, kapitalizmin içsel mantığı ile ırkçılık ve cinsiyetçilik arasında, yani üretim ile üretim dışı alanlar arasında bağlantılar kurmaya çabalar (SAVRAN, 1992: 16). Wallerstein'a göre kapitalizmin iki temel özelliğinden birincisi, artı değeri artırmak için ücretli emekle çalışanların çoğalmasındır. Buna bağlı olarak ikinci özelliği ise emek gücünün değerini azaltmak için ücretli emek arasında yapısal bir takım tabakalaşmalar yaratmaktır. Bu anlamda cinsiyetçilik, ırk ayrımcılığı türünden ayrımlar kapitalizmin lehine olarak tabakalaşmış ve farklılaşmış bir ücretli emek yaratır. Dolayısıyla kapitalizm, bir taraftan bütün insanların ücretli emeğe katılımını sağlarken diğer taraftan emek gücü arasında ırkçı, cinsiyetçi vb. ayrımlar üretir (WALLERSTEIN / BALIBAR; 1993: 47-49). Ne var ki bu ayrımlar kadınların ya da etnik azınlıkların ücretli emeğe katılımını engelleyecek kadar ayrımcı olamazlar. Çünkü ücretli emeğe onların da katılımı önemlidir. Diğer taraftan, kapitalist sistem ücretli emek içindeki bu katmanlaşmanın ortadan kalkmasını sağlayacak biçimde de eşitlikçi değildir. Bu nedenle Wallerstein'a göre, örneğin cinsiyetçi ve ırkçı ayrımlara karşı mücadele eden toplumsal hareketler kapitalizmi tehdit edebilecek potansiyel bir güç taşımaktadırlar. Diğer taraftan Arrighi, vd.'ye göre YTH'ler, henüz kendilerine uygun örgütlenme biçimleri geliştirememişlerdir ve kitleleri bir anlamda

apolitiktir (ARRIGHI, vd., 1995). Benzer biçimde Williams, son yılların en önemli toplumsal hareketlerinin örgütlü sınıfın çıkarları ve kurumları dışında gelişmeye başladığını ileri sürer. Ne var ki, barış hareketi, ekoloji hareketi, kadın hareketleri, insan hakları savunucuları, üçüncü dünya ile dayanışma, kültürel yoksulluk ve bozulmaya karşı kampanyalar vb. hareketlerin hepsi de yanlış bir biçimde "sınıf politikasının ötesine geçmek" biçiminde yorumlanmıştır. Williams, belli başlı çıkar gruplarının sınırlarının dar olduğunu kabul etmekle birlikte, çevre, barış, insan hakları gibi sorunların hepsinin de bizi tekrar sanayi üretim tarzının başlıca sistemlerine ve özellikle de sınıflar sistemine götürdüğünü ileri sürer. Bu anlamda YTH'lerin ortaya çıkması ile ileri kapitalizm arasında çok güçlü bağlar bulunmaktadır. Kaldı ki Williams'a göre, bazı sendikaların yeni toplumsal üretim gruplarının, yeni toplumsal üretim biçimlerinin oluşturulmasına yönelik önerileri, YTH'lerle bir takım bağlantı biçimlerini olanaklı kılacak önemli gelişmelerdendir (1989: 167). Dolayısıyla YTH'ler kesinlikle sınıf dışı sayılamazlar.

YTH'lere ilişkin bu iki teoriyi aşağıdaki gibi karşılaştırmak olanaklıdır.

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket Teorileri

Kopuş Teorileri (Kültürel Versiyon)	Süreklilik Teorileri (Siyasal Versiyon)
<ul style="list-style-type: none"> - YTH'ler sosyalist ideolojinin, modernleşme sürecinin ve refah devletin eleştirisini yaparak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski toplumsal hareketlerden keskin bir ayrıma işaret ederler. - YTH'ler orta sınıf temelli hareketlerdir. - Kimlik yönelimli talepler içerirler. Bu nedenle de üretim ilişkileri gibi kavramlarla açıklanamazlar. - YTH'ler merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri ortaya koyarlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - YTH'lerin talepleri kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepkidir ve ekonomik yapıdan özerk değildir. YTH'lerin talepleri, bu nedenle, eski toplumsal hareketlerden miras alınmış görünmektedir. - YTH'ler eski ve yeni orta sınıflardan, işsizlerden, öğrencilerden, ve emeklilerden oluşur. Dolayısıyla bu hareketler sınıflar arasındaki bir ittifaka dayanır. - Bu hareketlerin talepleri üretim ilişkilerinden ayrılamaz. Bu talepler emek-sermaye çelişkisinin karmaşık dolayım-larıdır. - YTH'ler örgüt içinde yatay ve dikey olarak daha az bir farklılaşma üretir (özellikle Offe'ye göre).

Diğer taraftan, özellikle Offe, YTH'ler ile eski hareketler arasında, temalar, değerler, etkinlik biçimleri ve aktörler olmak üzere dört temel farklılık

olduğunu ileri sürer. Buna göre, üzerinde durdukları temalar açısından yeni hareketler çevrenin korunması, insan hakları, barış gibi konulara vurgu yaparlar. Eski hareketler ise daha çok ekonomik büyüme ve paylaşım konuları üzerinde durmaktadır. Değerler açısından yeni hareketler kişisel özerklik ve kimliği, eski hareketler ise bireysel tüketim özgürlüğünü ve maddi tüketimi öne çıkarır. Offe'ye göre eski hareketler resmi ve hiyerarşik örgütlenme yapıları geliştirmişken, yeni hareketler gayri resmi ve kendiliğinden gelişen örgütleri içerir. Son olarak aktörler/katılımcılar açısından eski hareketler çıkar çatışması içeren sosyo ekonomik grupları, yeni hareketler kolektif çıkara dayanmayan sosyo ekonomik grupları içine almaktadır. Diğer taraftan yukarıda belirtildiği gibi Offe, bu ayrımları yaparken eski ve yeni arasında bir takım süreklilikler bulunduğunu, bu iki hareketin birbirinin rakibi ya da zıttı olarak düşünülmemeyeceğini belirtir (1987: 73).⁵

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'deki yeni ve eski toplumsal hareketler elde edilen veriler çerçevesinde yukarıda kısaca aktarılan kopuş ve süreklilik teorileri açısından değerlendirilecektir.

3. YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

YTH'ler üzerinde çalışmakta olan araştırmacıların birçoğu farklı ölçütler kullanarak bu hareketleri sınıflamaya çalışmışlardır. Örneğin, kimileri çevre, anti-nükleer ve barış hareketlerini YTH olarak gösterirken, bazıları buna bir de feminist hareketi eklemektedir. Aynı zamanda, Avrupalı yazarlar karşı kültürel hareketleri, alternatif ekonomi ve işbirliği hareketlerini, göçmen hareketlerini yeni toplumsal hareket olarak sınıflarken, Amerikalı yazarlar bunlara ek olarak siyah sivil haklar hareketini, gey ve lezbiyen hareketlerini yeni toplumsal hareket olarak nitelendirmektedir.

Bu çalışmada YTH'ler, Türkiye'deki hareketleri anlamada daha yeterli olacağı düşünülerek üçe ayrılarak sınıflanmış ve çalışma bu üç tür toplumsal hareket üzerinde yürütülmüştür.⁶ Bu anlamda Türkiye'deki yeni toplumsal hareketler; (a) kadın hareketleri; (b) çevre hareketleri; ve (c) alternatif yaşam tarzı hareketleri olarak sınıflandırılabilir.⁷ Bu sınıflama ölçüt alınarak Ankara'da faaliyet gösteren 8 kadın derneği, 6 çevre hareketi ve 4 alternatif

⁵ Benzer bir ayırım Martell (1994)'te yapılmaktadır.

⁶ Bu sınıflama, Arrighi, Hopkins ve Wallerstein tarafından yapılan sınıflama dikkate alınarak yapılmıştır (bkz. ARRIGHI, vd.,1995).

⁷ Bazı çalışmalarda İslamcı hareketler, Alevi dernekleri ve Kürt hareketi de Türkiye'deki yeni toplumsal hareketler olarak değerlendirilmiştir (bkz. ŞİMŞEK, 2004).

yaşam tarzı hareketinin katılımcılarına daha önceden hazırlanan bir soru formu uygulanmıştır. Aynı soru formu, 2 işçi ve 2 memur sendikasının üyelerine de verilmiştir. Çalışmada eski hareketler “işçi sendikaları” ve “memur sendikaları” olarak ikiye ayrılmıştır. Aynı biçimde YTH'ler “kadın hareketleri” ve “çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketleri” olarak sınıflanmıştır. Tablolar oluşturulurken, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketleri olarak sınıflanmış hareketler bir arada ele alınmıştır. Böylece, 212 yeni ve 212 eski toplumsal hareketlerden olmak üzere toplam 414 kişiye soru formu uygulanmış, ayrıca bu nicel veriler hem eski hem de yeni hareketlerin yöneticileri ve bazı katılımcılarıyla derinlemesine görüşmelerden elde edilen nitel verilerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Araştırma 2004 yılında 3 aylık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Örneklemin yaş ortalaması yaklaşık 36'dır ve %53.8'i kadın, %46.2'si erkektir. Görüşme formu uygulanan katılımcıların %26'sı köy, %19.3'ü kasaba ve %54.7'si şehir merkezi doğumludur.

4. TÜRKİYE'DE ESKİ VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Yukarıda bahsedildiği gibi YTH'lerin, “ideoloji ve amaçlar”, “yapı” ve “katılımcılar” açısından eski toplumsal hareketlerden farklılık gösterdiği ileri sürülmektedir. Buna göre, YTH'ler “ideoloji ve amaçlar” açısından ekonomik yeniden dağıtım meselelerine odaklanmaktan çok yaşam kalitesi ve yaşam biçimleri üzerine vurgu yapan, “yapısı” açısından lidersiz ya da dönüşümlü bir liderlik anlayışını kabul eden ve demokratik bir katılım biçimini deneyimleyen, “katılımcılar” açısından ise orta sınıf bireyleri, gençleri ve yüksek eğitim almış bireyleri kapsayan hareketler olarak değerlendirilir (PICHARDO, 1997; ROBIN COHEN, 1998).⁸ İlerleyen bölümlerde YTH'ler için ileri sürülen bu özelliklerin Türkiye'deki hareketlerde ne türden biçimlere dönüştüğü tartışılacaktır.

⁸ Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır ancak, genellikle YTH'lerde orta sınıftan bireylerin etkin olduğu kabul edilir. Bu hareketleri sınıf temelinde açıklamayan yaklaşımlar, YTH'lerin farklı toplumsal sınıflara dayandığını ileri sürmektedirler (bkz. STEINMETZ, 1994: 184; KRIESI, 1989). Aynı zamanda, YTH'lerin, onların sınıfsal konumuyla değil fakat savundukları ortak değerlerle tanımlanabilecekleri ileri sürülmektedir (bkz. PICHARDO, 1997).

a. Katılımcıların Özellikleri ve Farklı Hareketleri/ Talepleri Destekleme Potansiyelleri Açısından Eski ve Yeni Hareketler

Pakulski'ye göre YTH'ler 3 noktada eski hareketlerden farklılık göstermektedir. Bunlardan birincisi "kuşak" (generation) meselesidir. Pakulski, katılımcılar açısından bugünkü hareketlerin gençleri kapsadığını ve "kuşak" kavramının sınıf kavramına göre daha açıklayıcı olduğunu ileri sürmektedir. İkincisi, "statü politikaları"dır. Burada anlatılmak istenen, eski işçi-burjuva çatışmasının yerini statü grupları arasındaki çatışmanın almasıdır. Üçüncü belirleyici özellik ise "sivil toplum" kavramıdır. Buna göre YTH'ler, sosyalist bir devrimi amaçlamayan, devletin değil de sivil toplumun egemen olduğu, hareketin odağının siyasal değil sosyo-kültürel bir odağa oturduğu hareketlerdir (PAKULSKI, 1993: 131). Benzer biçimde, yapılan bazı araştırmalar bir harekete katılım ya da bir derneğe üye olma ile yaş, eğitim, gelir düzeyi ve medeni durum arasında, hatta dinsel yönelimler ve dinsel ibadetlere katılım arasında çok güçlü ilişkiler bulmuştur (örn. CURTIS, 1971; CUTLER, 1976; KNOKE, 1986; KNOKE / THOMPSON, 1977). Örneğin Cutler'a göre toplumsal hareketlere katılımı yaş oldukça önemli bir etkenken, yaş ile gelir ve eğitim düzeyi arasında da önemli bir ilişki vardır. Buna göre, yaşlılar daha düşük gelire sahiptir ve daha düşük eğitim almışlardır. Gelir ve eğitim düzeyi arttıkça da katılım artmaktadır (CUTLER, 1976: 44).

Türkiye'deki YTH katılımcılarının yaşlarına bakıldığında eski toplumsal hareketlerden bütünüyle farklı olarak YTH'lerin bir kısmının bünyesinde daha genç bireyleri bulundurduğu söylenebilir. Ne var ki, tablo 2'den görülebileceği gibi YTH'lerin genç bir nüfusa sahip olduğu tezi bütün hareketler için geçerli değildir. YTH'ler bu noktada sadece eski toplumsal hareketlerden farklılaşmakta, aynı zamanda kendi aralarında da önemli farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla, YTH'lerin gençlerden oluştuğuna ilişkin Pakulski'nin tezinin ancak kısmen desteklenebildiğini, Türkiye'deki YTH'lerin farklı yaş gruplarını içerdiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Tablo 2: Eski ve Yeni Hareket Katılımcılarının Yaş Dağılımı

	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER		TOPLAM
	Memur Sendikaları	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri	
<i>Yaş Dağılımı</i>	%	%	%	%	%
18-25 yaş	-	3.7	23.3	33.3	14.1
26-35 yaş	47.9	22.2	27.4	30	31.2
36-45 yaş	43.8	61.1	42.5	20	44.4
46 ve yukarısı	8.3	13	6.8	16.7	10.3
TOPLAM	100	100	100	100	100

Türkiye'deki YTH'lere ilişkin bir başka sorun, katılımcıların sınıfsal yapısıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Pichardo'nun katılımcıların orta sınıflardan geldiği tezine karşılık Kriesi, katılım ile ilgili olarak orta sınıfların bu hareketlerin yapısal takipçisi olarak görülmemesi gerektiğini ileri sürer. Orta sınıflar YTH'lere destek verir fakat, Kriesi'ye göre bu hareketlerin başka bir takım özellikleri de dikkate alınmalıdır. Örneğin, bu hareketlere katılım için eğitim ve yaş önemli bir etkidir, ancak öğrenci ve işsizler bütünüyle YTH destekçisi olarak gösterilemez, ama işçiler YTH'ler için bir potansiyel oluşturmaktadır (KRIESI, 1989). Dalton vd. (1990) ise YTH'lerin sınıf temeliyle açıklanamayacağını, ancak onların temel niteliklerini politik kurumlardan özerkliğinin, merkezsiz ve demokratik bir yapının belirlediğini, kültürel ve yaşam niteliğine ilişkin sorunlarla ilgilendiklerini ileri sürerler. YTH'ler, birinin kendi yaşamı ile ilgili kararlara kendisinin katılımını savunmaktadırlar ve bu amaçları onları emek hareketleriyle rekabete sokar (DALTON, vd., 1990: 10-16).⁹

9 Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta, YTH'lerin emek hareketleriyle rekabete girdiğine ilişkin bu değerlendirmenin bütünüyle doğru kabul edilemeyeceğine ilişkindir. Basitçe söylenirse eski ve yeni hareketler arasına konulan ayırım, bireyin kendi yaşamına ilişkin kararlara katılma talebine dayanılarak yapılamaz. Nitekim, bu sorunu Türkiye açısından tartışanlar, genellikle 1980 sonrası başlangıç olarak kabul ederler ve ileri sürdükleri demokratik/katılımcı idealleri 1980 öncesi emek örgütlerinde, yani eski toplumsal hareketlerde aramazlar. Oysa bazı araştırmaların da gösterdiği gibi Türkiye'de 1980 öncesinde fabrikalarda ve maden ocaklarında yaşanan bir takım özyönetim örnekleri vardır. 1968 yılında Alpagut maden ocağında yönetime el koyan maden işçileri tüm işçilerin katıldığı işçi genel kurulları

Aksine Klandermans, YTH'lerin geleneksel örgütlenme biçimlerinden ayrı olarak ele alınmasının aşırı basitleştirme anlamına geldiğini ileri sürerek, bu hareketlerin eski hareketler tarafından sağlanan fırsat ve kaynakları kullandığını ileri sürer. Bu anlamda Klandermans'a göre eski ve yeni arasında yapılan ayırım tamamen bulanıktır (1990: 125-135). Benzer olarak Duyvendak (1995: 17), orta sınıfların eski emek hareketlerinde, orta sınıf dışındaki diğer sınıfların ise YTH'lerde bulunmadığı düşüncesinin bütünüyle doğru olmadığını ileri sürer. Bu konuyla ilgili olarak bu çalışmada elde edilen verilerin işaret ettiği iki önemli noktadan bahsetmek olanaklıdır. Bunlardan birincisi, YTH'lerin eski hareketlerle karşılaştırıldığında katılımcıların sınıfsal konumu bakımından daha heterojen bir yapı sergiliyor olmalarıdır. Eski hareketler sınıf temelli hareketler olduğuna göre bu durum elbetteki normaldir. Ancak burada önemli olan, YTH destekçilerinin farklı sınıf konumlarına sahip olmasıdır. Kaldı ki her toplumsal hareketin katılımcıları da farklı sınıfsal konumlara sahiptir, yani YTH'ler kendi içinde bile önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu çalışmada elde edilen verilere göre, kadın hareketlerinin katılımcılarının daha çok işsizler (%29.3), beyaz yakalı ücretliler (%22.7) ve ev kadınlarından (%17.3) oluştuğu görülmektedir. Çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde ise en yüksek oranların sırasıyla öğrenciler (%22.6), beyaz yakalı ücretliler (%19.4) ve yüksek nitelikli ücretliler (%19.4) arasında paylaşıldığı söylenebilir. Dolayısıyla Kriesi'nin araştırmasının tersine, Türkiye'de öğrenciler ve işsizler YTH'ler için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu durumda, Offe'nin YTH'lerin katılımcılarına ilişkin gözlemlerinin desteklendiğini söylemek olanaklıdır: Türkiye'deki YTH'ler doğrudan doğruya katılımcılarının sınıfsal konumuyla açıklanamazlar. Çünkü, sadece orta sınıflardan değil fakat diğer sınıflarla bir ittifak içinde olmuşlardır. Fuentes ve Frank'ın belirttiği gibi, YTH'lerin Batı'da orta sınıftan, Güney'de popüler işçi sınıfından ve Doğu'da ise her ikisinden oluşan sınıf bileşimlerinin ayırt edilmesi önemlidir (1990: 29). Bu noktanın önemi,

oluşturmuş ve bu uygulama katılımcı karar alma süreçlerini uygulayan bir özyönetim örneği olmuştur. Aynı zamanda 1970'de Günterm Kazan Fabrikası'nda, 1977 yılında ise Aşkale maden ocağında benzer özyönetim deneyimleri yaşanmıştır. Kaldı ki, işyerlerinde işçiler tarafından pratiğe aktarılan özyönetim örnekleri sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda Endonezya ve Cezayir gibi ülkelerde de görülmüştür (YARAŞIR, 2002: 39-42, 307-312, 547-558, 607-608). Bu örnekler emek örgütlerinin bireylerin kendisi ile ilgili kararlara kendisinin katılımına hiç de yabancı olmadığını gösterdiği gibi, bu anlamda YTH'lerle bir rekabet içinde olamayacağını da göstermektedir. Bu nedenle eski ve yeni hareketler arasındaki ayırım, bireylerin bu örgütlenme türlerinde kararlara katılım biçimi üzerinden kurulamaz. Kaldı ki, ileride görüleceği gibi bu çalışmada elde edilen veriler bu tür bir ayırımı da desteklememektedir.

YTH'lere ilişkin ileri sürülen "kopuş" teorilerinin tersine "süreklilik" teorilerinde vurgulandığı gibi, sınıflar arası bir ittifak imkanını olası kılmasıdır. Nitekim YTH'ler, sınıflardan ve sınıf mücadelesinden tamamen ayrı olarak incelendiğinde yeterince anlaşılabilirler. YTH'lerin farklı sınıf bileşimlerinden oluşan yapısından dolayı, sınıf hareketinin yükselen ya da azalan ivmesine göre sınıf hareketinin destekçisi olabilirler ya da sınıf hareketinden uzaklaşabilirler.

Diğer taraftan Kriesi (1989) ve Klandermans (1990)'ın belirttiği gibi, YTH'lere katılımda eğitim düzeyi önemli bir ayırım noktasını oluşturmaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumu

	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER		TOPLAM
	Memur Sendikaları	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri	
Eğitim Durumu	%	%	%	%	%
Okur-yazar	-	2.7	-	-	1.4
İlk okul	-	41.1	4	3.2	12.7
Ort okul	-	12.5	1.3	-	3.8
Lise	-	37.5	20	25.8	20.5
Yüksek okul	100	3.6	74.7	71	61.6
TOPLAM	100	100	100	100	100

Eğitim durumu açısından işçi sendikaları diğer hareketlerden belirgin bir farklılık göstermektedir. YTH'lere katılanların eğitim durumunun yüksek oranda üniversite mezunu olduğu göz önüne alınırsa, bu hareketlerin öncülüğünü aydın kesimin yaptığına ilişkin önermenin haklı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan bu durum, eğitimin YTH'lere katılımda önemli bir etken olduğunu da göstermektedir (benzer bir sonuç için bkz. KRIESI, 1989). Türkiye'deki bütün STK türlerini kapsayan bir araştırmada da buna benzer bir

sonuç ortaya çıkmıştır (AKŞİT, vd., 2002).¹⁰ Aynı zamanda bazı araştırmalar, dernek üyeliğinin isteğe bağlı olduğu durumlarda, yani, YTH'ler gibi gönüllülüğe dayalı örgütlenmelerde eğitimin daha önemli olduğunu göstermektedir (SCHOFER / GOURINCHAS, 2001: 822). Diğer taraftan, araştırma sırasında bir kadın derneğinin iki yöneticisiyle yapılan bir görüşmede dernek yöneticileri "üniversite eğitimi almamış kadınları derneklerine üye yapmadıklarını" belirtmişlerdir. Bu uygulamayı ise "lise ya da daha düşük eğitim almış kadınların kendi hareketlerini temsil edecek derecede bilgiye ve yeteneğe sahip olmadıklarını" gerekçe göstererek açıklamışlardır. Böylesi durumlar, YTH katılımcılarının eğitim düzeyinin eski hareketlere, özellikle işçi hareketlerine oranla daha yüksek çıkmasına neden olabilmektedir (benzer sonuçlar için bkz. BUTTOM / MATTSON, 1999). Aynı zamanda bu durum, bir konu hakkında sahip olunan bilgi ve eğitim düzeyinin, bırakın herhangi bir müzakereye katılmayı, bir örgüte katılımı bile zorlaştırdığını göstermektedir. Dolayısıyla bir örgütlenme içinde en azından sadece bilgi ve yeteneğe sahip olup olmamaya bağlı olarak bir takım dışlama mekanizmaları geliştirilebilmektedir.

Diğer taraftan, yukarıda sunulan verilerin işaret ettiği önemli göstergelerden bir diğeri, YTH'lerin bütünüünün aynı biçimde değerlendirilmesinin olanaksız olmasıdır. Çünkü katılımcıların sınıfsal konumu her harekette farklı bir takım özellikler göstermektedir. Kaldı ki YTH'lerin katılımcılar ve destekçiler açısından ülkeden ülkeye bile önemli farklılıklar içerdikleri söylenebilir. Örneğin, daha önce bahsedildiği gibi Kriesi'nin çalışmasından elde edilen sonuçlara göre orta sınıftan bireyler, yüksek eğitim almış olanlar ve gençler YTH'lerin belirgin destekçileridir. Buna karşılık öğrenci ve işsizlerin YTH'leri destekledikleri söylenemez. Oysa bu çalışmada elde edilen veriler, kuşak açısından genç ve orta yaşlıların; sınıfsal olarak işsizlerin, beyaz yakalı çalışanların, ev kadınlarının, yüksek nitelikli ücretlilerin ve öğrencilerin; eğitimsel olarak yüksek eğitim almış bireylerin Türkiye'deki YTH'lerin en önemli destekçileri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, YTH'lerin katılımcıları her ülkede farklı özellikler gösterebilmekte ve bu hareketler farklı toplumsal kesimlerden destek alabilmektedir. Bu durumun YTH'lerin kendilerine içkin özelliklerinden değil, fakat olasılıkla o ülkenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim yapılan bazı araştırmalar, herhangi bir ülkenin siyasal yönetim anlayışının devletçi ya da korporatist olup olmamasının eski ve yeni hareketlere katılımı etkilediğini göstermiştir (SCHOFER / GOURINCHAS, 2001). Benzer olarak

10 Bu çalışma sadece YTH'leri değil, bu tanımın dışında kalan STK'ları, örneğin meslek odalarını da kapsamaktadır.

Duyvendak (1995: 53, özellikle tablo 3.1), zayıf ve güçlü devletlerde toplumsal hareketlerin başarı şanslarının farklılaştığını, güçlü bir devlet yapısının toplumsal hareketlerin oluşumu ve gelişmesine olumsuz etkileri olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Bu çerçevede düşünüldüğü zaman, eski ve yeni hareketler arasına keskin ayrımlar konulmamasına ilişkin gerek Kriesi ve Klandermans'ın gerekse de D'Anieri ve arkadaşlarının tezlerinin desteklendiği söylenebilir. Bu durumu destekleyen bir başka veri, gerçekten de Kriesi'nin (1989) belirttiği gibi, eski hareket katılımcılarının YTH'lere katılımına/desteğine ilişkin önemli bir potansiyel olarak ortaya çıkmış olmalarıdır. Dolayısıyla D'Anieri vd.'nin (1990) deyişiyle, "eski hareketlerde yeni, yeni hareketlerde eski" bir çok özelliği bulmak mümkündür. Bu çalışmada eski ve yeni hareket katılımcılarının farklı hareketlere katılma eğilimlerine ilişkin Kriesi tarafından yapılan araştırmada sorulan sorular Türkiye'de var olan hareketlere uygun olarak dönüştürülmüş ve sendika üyelerine ve YTH katılımcılarına sorulmuştur. Tablo 4, herhangi bir harekete hali hazırda katılmakta olanların, içinde bulunmuş olduğu hareket dışında hangi hareketlere de katılmak istediklerine ilişkin eğilimlerini göstermektedir.

Tablo 4: Başka Hareketlere Katılma Eğilimi*

	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER	
	Memur Sendikaları	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri
<i>Katılmak İstenen Hareketler</i>	%	%	%	%
Çevreci hareketler	70	61.5	61.6	-
Kadın hareketleri	30	46.2	-	21.4
Küreselleşme karşıtı hareketler	50	42.3	28.8	39.3
Barış hareketleri	64	73.1	34.2	46
Anti-nükleer hareketler	44.5	30.8	32.5	10.7
İşçi hareketleri	-	-	11	28.6
Eşcinsel hareketler	4	7.7	6.8	-

* Tablodaki değerler, birden fazla yanıt verilebilecek bir biçimde sorulmuştur. Bu nedenle toplamları %100 değildir. Tabloda verilen yüzdeler, bir hareketin katılımcısının kendisinin içinde bulunduğu harekete benzer hareketlere ilişkin verdiği yanıtları içermemektedir. Örneğin, kadın hareketleri katılımcılarının kadın hareketlerine katılmak isteyip istemedikleri konusundaki yanıtları tabloya alınmamıştır.

Kriesi'nin Hollanda'daki YTH'ler üzerine yaptığı çalışmalardan elde ettiği verilere göre, Hollanda'da bu hareketler nüfusun geniş bir kesimi tarafından desteklenmektedir. Aynı zamanda Kriesi'ye göre işçiler de YTH'ler için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır (1989: 1103-1105). Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye'de herhangi bir sendikal harekete katılanların YTH'lere katılma eğilimi açısından önemli bir potansiyel oluşturduğu görülecektir. Hatta, özellikle küreselleşme karşıtı hareketlerin, barış hareketlerinin, anti-nükleer hareketlerin ve kadın hareketlerinin YTH'lere nazaran diğer toplumsal hareket katılımcıları tarafından daha fazla desteklendiği ve bu hareketlere katılma eğilimlerinin daha fazla olduğu bile söylenebilir. Bu sonuçlar, çalışmanın/işin sadece araçsal akla bağlı olarak açıklanamayacağını (HELLER, 1982), nitekim eski hareket katılımcılarının çevre, barış, küreselleşme karşıtı hareketleri de destekleyecek bir potansiyel oluşturduğunu kısmen de olsa desteklemektedir. Bu anlamda, işçi/emekçi sınıfının "sınıf mücadelesi" olarak siyaset anlayışı ile YTH'lerin "kimlik-kültür temelli" siyaset anlayışı söylenildiği gibi her durumda birbirini dışlamamaktadır.

b. Örgüt Yapısı Açısından Eski ve Yeni Hareketler

YTH'lerin örgüt yapısı ve örgütlenme biçimleri konusunda hem kopuş hem de süreklilik teorilerinin savunucuları arasında genel bir anlaşma olduğundan söz edilebilir. Nitekim, her iki yaklaşım tarafından genel olarak kabul edilen açıklamaya göre, YTH'ler merkezsiz, açık, yapılaşmamış ve hiyerarşik olmayan bir özelliğe sahiptirler. Çünkü toplumun bürokratikleşmesine karşıdır ve toplumsal kurumların liberter yollarla dönüştürülmesi arayışındadırlar (ADAM, 1993; PICHARDO, 1997; OFFE, 1985; KITSCHOLT, 1986; ZIMMERMAN, 1987; TOURAINÉ, 1985; DALTON, VD., 2001; MARTELL, 1994; NORRIS, 2001). Örneğin Touraine'e göre YTH'ler, tarihin anlamı yerine özyönetimden, iktidarı ele geçirmek yerine iç demokrasiden söz etmektedirler (1995: 275-276). Benzer biçimde Offe'ye göre geleneksel siyasal örgütlerin aksine YTH'ler örgütsel farklılaşmaya sahip değildirler. Bu hareketler içerisinde "liderler" ve "sıradan üyeler" arasında farklılaşmaya izin verilmemektedir. Bu nedenle de liderlerin rolleri geçicidir ve liderler ile üyelerin örgüt içi rollerine ilişkin sınırlar oldukça zayıftır (OFFE, 1985: 830). Böylece, YTH'lerin küçük, merkezsiz ve demokratik yapıları,

kurumsallaşmış sistemi ve günlük yaşam alanı arasında köprü oluşturan geleneksel örgütlere bir alternatif ve bunların bir reddi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, YTH'lerin bu pratikleri katılımcı bir iletişimin gelişmesine yönelik bir katkı sayılmıştır (HUESCA, 2001: 421).

Ne var ki, bu çalışmada incelenen hareketlerin bütünü içerisinde sadece alternatif yaşam tarzı hareketleri ile tek bir çevre hareketi dışında diğer örgütlenmelerin hemen hemen hepsi de çoğunlukla lider odaklı bir yapıya sahiptirler. Özellikle kadın örgütlerinde bu durum çok daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Elbette ki, sendikalar da bu yapıdan muaf değildir. Nitekim, hem eski hem de yeni hareketler içinde görüşülen üye ve gönüllü katılımcıların ortalama olarak %50.9'u bir örgüt içerisinde liderin rolünün çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu oran kadın derneklerinde %43.7, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde ise %33.3 olarak ortalamanın altına düşmektedir. Buna rağmen ortaya çıkan oranlar hareketlerin lider odaklı olmadıklarını ve katılımcıların lider odaklı bir örgütü desteklemeyeceklerini söyleyebilmek için çok yüksek oranlardır. Kaldı ki hareketin en önemli özelliği olarak "hiyerarşik bir yapıda olmama"yı gösterenler, kadın derneklerinde %38.7, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde %25.8'dir.

Diğer taraftan, hiyerarşik bir yapıya sahip olmayan ve biçim olarak merkezsiz bir özellik gösteren bir takım hareketler de mevcuttur. Bu çalışmada incelenen alternatif yaşam tarzı hareketlerinden biri, bütünüyle gayri resmi ve yapılaşmamış bir özellik göstermekte, gönüllülük esası ile çalışmalarını yürütmektedir. Ne var ki, hareketin çalışmalarını organize eden ve faaliyetlerde sorumluluk üstlenen bireylerin sayısı 10 ile 15 arasında değişmektedir. Dışarıdan bakıldığında hiyerarşik olmadığı söylenebilse de, bu hareketin faaliyetleri izlendiğinde bir takım sorunlar göze çarpmaktadır. Örneğin, bu hareket içinde yer alan iki kişi, işsiz olmaları nedeniyle sosyal hayatlarının hemen hemen bütününe kapsayacak bir biçimde örgüt içerisinde çalışmaktadırlar. Biri hareketin kurucusu ve başından beri hareketi temsil eden, diğeri grupla özdeşleşmiş olan bu iki birey, hareket içinde etkin ve baskın konumdadırlar. Toplantılarda konuşulacak konularda, gündemi belirlemede, yapılacak faaliyetlerin neler olacağı konusunda ve hareketle ilgili diğer önerilerde de belirleyicidirler. Kaldı ki, bu hareketin çoklu liderlik gibi bir özelliğe sahip olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü, yaklaşık on yıl önce kurulmuş olmasına rağmen harekete önderlik eden bireyler aynı kişilerdir. Hareketin katılımcılarından biri bu durumdan rahatsızlığını şöyle ifade etmektedir:

Bu hareket içindeki bireyler herkesin kendisi gibi olması gerektiğini düşünüyor..... Hepimiz gönüllü çalışıyoruz ama daha çok iş yapanların daha az iş yapanlara karşı tahammülsüzlükleri var. Nasıl çözüleceğini bilmiyorum. Hakikaten zaman zaman neden buradayız diye kendimize sordüğümüz oluyor.

[Hareket içinde] farklı politikalara tahammül olduğunu, gerçekten farklılığını ortaya koyan birisinin çok anlaşılabilir olduğunu zannetmiyorum. Hareket içinde liderlerle zıtlıklar olduğunu düşünüyorum. Biraz farklılığını ortaya koymaya başladı mı insanlar hemen kopuş yaşıyor, genellikle kaybediyoruz o insanları.

Aynı hareketin bir başka üyesi ise, "hareket içinde iktidar olduğunu" belirtmesine rağmen, bundan rahatsız olmamak gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre, "eğer birileri bu işler için uğraşmazsa işler ortada kalmakta ve bir çok iş yapılamamaktadır". Bu nedenle de bu katılımcıya göre bütün işlerle bir kaç kişinin uğraşması normaldir. Bir başkana ve yönetim kuruluna sahip olan bir kadın derneğinin yöneticisi ise, kararları nasıl aldıklarını şu cümlelerle anlatmaktadır:

Yönetim kurulu toplantıları dışında üye toplantıları filan yapmıyoruz zaten. Ama bu toplantılara gelmek isteyen üyemiz olursa tabii ki gelir katılır. Kararları yönetim kurulu alıyor, üyeler katılmıyor. Her yerde böyledir zaten. Tüzüklere göre yönetim kurulu yetkilidir karar alma için. İtiraz eden olmaz, itiraz etse ne olacak, tekrar incelenir, tekrar ona göre karar verilir.

Bir başka kadın derneğinin yöneticisi ise, üyelerinin çok fazla katılmamasından duydukları rahatsızlığı şöyle dile getirmektedir:

Kararları genellikle yönetim kuruluyla alıyoruz. Fakat böyle olunca üyeler de giderek uzaklaşıyor. Bizim üyelerimizin bir kısmı zaman zaman toplantılarımıza katılırlar. Ancak bu yeterli olmuyor.

Diğer taraftan, yapılaşmamış ve hiyerarşik olmayan bir örgütlenmeye sahip bir çevre hareketi karar alma süreçlerinde yukarıda bahsedilen kadın derneğinden farklı bir takım yöntemler uygulamaktadır. Bu hareketin katılımcılarından birinin ifadeleri şunlardır:

Ankara'da birlikte faaliyet yürüttüğümüz 40-45 arkadaşımız var. Fakat bu çalışmalar genelde esnek çalışmalar olduğu için toplantılara düzenli olarak katılan 20-25 kişiyi hiç bir zaman geçmez. Zaten her hafta toplantı alıyoruz, geçmemesi de normal, yani insanların işi filan..... Karar alırken genel olarak dönemsel yürütmeler oluşturuyoruz. Her kampanyanın sorumlusu var, onlar kendi inisiyatiflerini kullanıyorlar, inisiyatiflerini kullanırken de genel çalışma esaslarına [uygun], acil durumlarda inisiyatiflerini kullandıktan sonra topluluğu bilgilendirme şeklinde bir mekanizma kurduk. Toplantılarda bir divan oluşturuyoruz. Divan toplantıyı yönetiyor. Acil durumlarda yürütme karar alıyor, tüm topluluğu ilgilendirecek, çalışma tarzıyla ilgili süreçlerde de hep birlikte karar alıyoruz. Zaten bir başkan ve yönetim kurulumuz yok.

Bu durumda, Türkiye’deki YTH’lerin yapısı hakkında iki özellik önem kazanmaktadır. Birincisi, bir kaç hareket türü dışında Türkiye’deki YTH’ler lider odaklı bir yapıya sahiptir. Bütün işler çoğunlukla bir kaç kişi tarafından yapılmakta, çoğu yönetici uzun yıllardır yöneticilik yapmakta, hatta dernek kurulduğundan beri başkanlık yapan yöneticiler bulunmaktadır. Örneğin, 1994 yılında kurulan ve bir başkanı ve yönetim kurulu olmayan bir alternatif yaşam tarzı hareketinin bile hali hazırda bütün işlerini yerine getirenler on yıl önce bu hareketin kurucusu olan iki kişidir. On yıldır başka bireylerin hareketin önderi olması sağlanamamıştır. Kaldı ki, özellikle bazı kadın hareketlerindeki bir kaç yönetici, dernek kurulduğundan beri yöneticiliğe devam etmekte, zaman zaman sadece bir kaç yönetici değişmektedir. Bir örgüt içindeki liderlerin hareketin stratejileri, yapısı, işleyişi, amaçları, katılımcılar, örgütler ve eylem biçimleri arasındaki ilişkiler vb. üzerinde önemli etkilere sahip olduğuna ilişkin bir çok çalışmadan bahsedilebilir (MICHELS, 1962; EICHLER, 1977; BARKER, 2001). Ne var ki, liderlerin bir çok konuda etkili olduğu bir yapı, örgüt içi demokrasinin gelişmesini de engelleyici bir etken olabilmektedir.¹¹ İkinci önemli nokta, örgüt yapısı konusunda YTH’ler arasında önemli farklılıklar görülmesidir. Bir kısım hareketler hiyerarşik olmayan ve yapılaşmamış bir özellik göstermesine rağmen kendi içlerinde doğal liderler ortaya çıkmaktadır. Bu durum aslında oldukça normal sayılabilir. Ne var ki yukarıdaki bir kaç örnek göz önüne alınırsa, ortaya çıkan bu doğal liderlerin diğer katılımcılar üzerinde bir otorite oluşturmaya başladığı, hatta bir takım dışlama mekanizmaları geliştirdikleri gözlenmektedir. Diğer taraftan, YTH’lerin çok az

11 Bu durumu, “sivil toplumun dar boğazı” olarak adlandırmak mümkün. Nitekim Friedman’a göre küreselleşme üç denge üzerine oturmaktadır: Süper piyasalar, süper güçler ve süper bireyler (aktaran, TÖZÜM, 2004: 158). Amerika’daki ikiz kuleleri yıkan Bin Ladin, kara mayınlarını yasaklatan Jody Williams, çevreci Jose Bovi gibi aktivistler süper bireyler olarak yorumlanabilir. Türkiye’deki YTH’lerde de süper bireylerin önemli olmaya başladığını söylemek olanaklıdır. Nitekim harekete katılanların sayısı oldukça sınırlıyken ve kararlara katılımı önemli sorunlar yaşanırken, bu hareketlere liderlik eden bireyler, neredeyse hareketin kuruluşuyla birlikte vardır ve bu liderlik vasfını hala devam ettirmektedirler. Dolayısıyla, “süper birey” olma yolunda önemli adımlar kat etmişlerdir. Ancak bu durum, geniş halk yığınlarının toplumsal hareketlere katılımı açısından düşünüldüğünde, gerçekten de bir dar boğazdır: Çünkü süper bireyler, peşi sıra demokratik bir yapının oluşumunu getirmemekte, tersine, zaman zaman toplum katılımını engelleyici olabilmektedir. Nitekim demokrasi, sıradan ve her zaman hata yapabilir insanların olduğu, katılımcı bireyleri gerektiren bir “toplumsal birey” anlayışı gerektirir ve bireysel kahramanlıkların olmadığı bir birey-toplum ilişkisi öngörür.

da olsa bir kısmı tamamen hiyerarşik, yapılaşmış ve biçimsel özellikler göstermektedirler. Dolayısıyla, hiyerarşik olmayan, informel, merkezsiz bir örgütlenme biçiminin Türkiye'deki YTH'lerin en önemli özellikleri arasında sayılması en azından şimdilik olanaklı değildir.¹² Doğrusu, Türkiye'de her iki örgütlenme yapısına sahip YTH'lerin var olduğudur.

c. Değerlerin Değişimi Açısından Eski ve Yeni Hareketler

YTH'lerin dillendirdiği değerler konusunda Larana vd. şu özellikleri sıralamaktadırlar: (a) YTH'ler, kimliklerin yeni ve daha önce önemli olmayan boyutlarının ortaya çıkışını gösterir. Çelişkiler ve harekete geçirici faktörler, ekonomik yakınlardan ziyade, kimlik ile ilgili olan kültürel ve sembolik sorunlara ilişkindir; (b) YTH'lerin ideolojik karakteri işçi sınıfı hareketinin ve ortak eylem için birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olan Marksist ideoloji anlayışının tam zıddı bir noktada durur (1994: 5-6). Benzer olarak Inglehart, YTH'lere katılımın bütünüyle değerlerin değişmesiyle ilgili olduğunu ileri sürerek, postmateryalist değerlerin gelişmesiyle birlikte bu hareketlere katılımın arttığını ileri sürer (1990: 52). Bu çerçevede toplumsal hareketlerin odağı, sınıf, ırk ya da diğer geleneksel siyasal sorunlardan çok, kültürel olana doğru yönelmiştir (MELUCCI, 1999).¹³ Bunun yanında, YTH'lerin eylemlerinde sorun temelli davrandıkları ve dolayısıyla ideolojik toplumsal yaklaşımları benimsemedikleri ileri sürülmektedir (KEYMAN / İÇDUYGU, 2003: 228-229). Örneğin Cohen, YTH'leri incelerken, yalnızca bu hareketlerde yer alan kolektif öznelerin kimliklerini nasıl ifade ettiklerine ya da hangi stratejik hedeflerin peşinde koştuklarına bakılmaması gerektiğini vurgular. Önemli olan, bu hareketlerin kendi kimlik yaratma potansiyellerinin ve bu kimliklerin toplumsal yaratımında iktidar ilişkilerinin öneminin farkına varmış olan aktörler içermesidir. Bir başka deyişle bu aktörlerin kimlik oluşturma sürecinin, normların yeniden yorumlanması, yeni anlamlar yaratılması, kamusal, özel ve siyasal alanlar arasındaki sınırların oluşturulmasında gözlemlenebilecek olan toplumsal çelişkiler içerdiğinin ayırında olmalarıdır. Bu bağlamda, kolektif

12 Ne var ki, bunun aksini savunanlar da vardır. Örneğin, Şimşek (2004)'e göre Türkiye'deki Kürt hareketi, Alevi hareketi, feminist ve İslamcı hareketler postmateryalist değerlere sahiptir, orta sınıflara dayanmaktadır ve merkezsiz örgütlenmeler üretmişlerdir.

13 YTH'lerin, onların sınıfsal konumuyla değil fakat asıl olarak savundukları ortak değerlerle tanımlanabileceklerini ileri süren bir yaklaşım için bkz. (PICHARDO, 1997).

aktörlerin, yorumlanışını tartıştıkları bir genel toplumsal kimlik içerisinde yeni grup kimlikleri yaratmaya çalıştıkları söylenebilir (COHEN / ARATO, 1992: 511). Ancak, bu kimlik mücadelesi kendi kendine genel siyasal hedefler yaratamayacağı için, asıl gerekli olan çelişkilerin siyasal yönlerini inceleyen ve kimliğin bugün neden temel bir odak noktası haline geldiğini açıklayan bir yaklaşımdır (1992: 512). Dolayısıyla YTH teorisyenlerine göre bu hareketlerin savunduğu değerler geçmişin eski hareketlerinden farklı olarak, (1) doğrudan emek sermaye çatışması temelinde değil fakat post-materyalist referanslara dayalı “yeni siyaset”in gelişmesine ve (2) ekonomik yeniden dağıtım ya da siyasal iktidarla ilgili sorunlara değil, hayatın niteliğine ilişkin sorunlara vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, ülkedeki ya da dünyadaki bütünsel sorunlarla değil, yaşam kalitesine ilişkin daha spesifik sorunlarla uğraşırlar.

Bu çalışmada eski ve YTH katılımcılarının savundukları değerlere ilişkin bir kaç soru yöneltilmiştir. Bunlardan biri, Türkiye’de var olan sivil toplum kuruluşlarının ülkedeki sorunların hepsiyle mi ya da sadece kendi alanlarındaki sorunlarla mı ilgilenmeleri gerektiğine ilişkindir. Buna göre, memur sendikaları katılımcılarının %89.6’sı, işçi sendikalarının %90.2’si, kadın hareketlerinin %83.3’ü ve çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinin %63.3’ü STK’ların Türkiye’deki bütün sorunlarla ya da her önemli sorunla ilgilenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda, Türkiye’deki YTH’lerin sadece “yaşam niteliği”ne ilişkin sorunlara vurgu yaptığını söylemek bütünüyle doğru olmayacaktır. Nitekim, “eşitsizlik temelli farklılıklardan hangisinin daha önemli olduğuna” ilişkin sorulan bir soruya verilen yanıtlar ilginçtir.

Tablo 5: Eşitsizlik Temelli Farklılıkların Önem Derecesi*

	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER	
	Memur Sendikaları	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri
<i>Eşitsizlikler</i>	%	%	%	%
Eğitimsel eşitsizlikler	57.1	67.3	54.8	54.8
Sınıfsal eşitsizlikler	66.7	54.2	37	53.3
Cinsiyete dayalı eşitsizlikler	20.4	10.2	68.5	41.9
Siyasal görüşten kaynaklanan eşitsizlikler	51	33.3	41.1	22.1

Statü eşitsizlikleri	34.7	46.9	24.7	48.4
Mülkiyete dayalı eşitsizlikler	34.7	28.6	26	38.7
Etnik temelli eşitsizlikler	18.8	10.2	23.3	22.6

* Tablodaki değerler, her katılımcının eşitsizliğe en fazla neden olduğunu düşündüğü üç yanıtının toplamını göstermektedir. Bu nedenle toplamları %100 değildir.

Memur sendikalarında sınıfsal, eğitimsel ve siyasal görüş farklılığından doğan eşitsizlikler, işçi sendikalarında ise eğitimsel, sınıfsal ve statü farklılıklarından doğan eşitsizlikler ilk üç sırayı alırken, kadın hareketlerinde cinsiyet, eğitimsel ve sınıfsal, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde eğitimsel, sınıfsal ve statü farklılıklarından doğan eşitsizlikler ilk üç sırayı almaktadır. Dikkat edilirse, işçi hareketleri ile çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinin katılımcılarının öncelikle vurguladıkları eşitsizlikler birbirleriyle birebir örtüşmektedir. Memur sendikaları siyasal görüş farklılıklarına, kadın hareketleri ise cinsiyet temelli farklılıklara yaptıkları vurgu açısından farklılaşmaktadır. Her dört hareket tipi de sınıfsal ve eğitimsel eşitsizliklere vurgu yapma açısından birbirlerine oldukça benzemektedir. Bu sonuçlar bir başka soruyla, Türkiye’de acilen çözülmesi gereken üç temel problemin ne olduğu sorusuyla karşılaştırılınca daha anlamlı olmaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin Temel Problemleri*

Temel Problem	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER	
	Memur Sendikaları	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri
	%	%	%	%
Ekonomik sorunlar	63	53.6	52	54.8
Eğitim sorunu	52	44.6	29.3	32.3
İşsizlik	32	46.4	32	22.6
Demokrasi	24	7.1	32	12.9
Gelir dengesizliği	24	17.9	14.7	16.1
Siyasetin işleyişi	15	16.1	13.3	12.9
Kültürel/sosyal haklar	11	12.5	13.3	9.7

İnsan hakları	11	5.4	14.7	6.5
Yoksulluk	2	19.6	8	9.7
Sağlık hizmetleri	17	12.5	2.7	12.9

* Tablodaki değerler, her görüşmecinin Türkiye'nin temel sorunlarının ne olduğuna ilişkin verdiği üç yanıtın toplamını göstermektedir. Bu nedenle toplamları %100 değildir.

Bütün hareket türleri içinde Türkiye'deki temel problemlerin en önemlisi olarak ekonomik sorunlar gösterilmiştir. Diğer taraftan memur sendikalarında ve çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde eğitim ikinci sıradayken, işçi sendikaları ikinci önemli sorun olarak işsizliğe vurgu yapmış, kadın hareketlerinde ise işsizliğin yanında demokrasi de temel sorun olarak görülmüştür. Siyasetin işleyişine, insan hakları ihlaline, gelir dengesizliğine ve kültürel ve sosyal hakların engellenmesine ilişkin sorunlara yapılan vurgu hemen hemen bütün hareketlerde aynı oranlardadır. Bu noktada belki vurgulanabilecek en önemli sonuç şudur: Bir örgüt ve hareket olarak ekonomik yeniden dağıtım sorunları YTH'lerin odak noktaları değildir, ancak bu hareketlerin katılımcıları yine de bu sorunların farkındadır ve çözülmesi gereken bir problem olarak görmektedirler. Dolayısıyla Duyvendak'ın belirttiği gibi, günümüzün yeni hareketlerinin amaçlarının yeniliği görece bir durumdur (1995: 14). Bu anlamda Cohen ve Arato'nun YTH'leri sistem/yaşam dünyaları ayrımının her iki tarafında da etkili olması gereken, yani bir yandan yaşam dünyasının iletişimsel altyapısını korumak ve geliştirmek için çaba gösterirken, diğer yandan siyasal ve ekonomik alanda kurumsal değişiklikleri de hedeflemesi gereken süreçler olarak görmelerinde önemli bir haklılık payı olduğu söylenebilir (1992: 531). Tablo 5 ve 6'daki verilere göre, sorunlara yapılan vurgularda eski ve yeni hareketler arasında çok büyük farkların ortaya çıktığını söylemek zordur. Bu durum, her iki hareketin birbirine oldukça benzer yanları olduğunu gösterdiği gibi, bu benzerlikten yola çıkılarak aralarında bir takım ortaklıklar kurulabileceğinin de göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla eski ve yeni hareketler karşılaştırıldığında, savundukları değerler konusunda bu iki hareket biçimi arasında bütünüyle zıtlık olduğu söylenemez. Bu yargıyı destekleyen bir başka veri, "günümüzde sınıf çelişkilerinden çok kültürel farklılıkların daha önemli olduğu" yargısına katılanların oranlarında görülmektedir. Bu yargıya, memur sendikalarında %30.4, işçi sendikalarında %42, kadın hareketlerinde %36.4, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde %48.3 düzeyinde bir katılım söz konusudur. Bu oranların, YTH'lerin sadece kimlik ve kültür temelli farklılıklara vurgu yaptığını söyleyebilmek için yeterli olmadığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla, Türkiye'deki YTH'lerin değerler

bakımından eski toplumsal hareketlerle benzerlik taşıdığı ve sadece spesifik değil, fakat bütünsel sorunlarla da ilgilenebilecekleri söylenebilir.

Diğer taraftan, toplumsal hareketlerin genel amaçları açısından önemli farklılıklar olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin bir alternatif yaşam tarzı hareketinin yöneticisi amaçları hakkında şunları söylemektedir:

Sağlıklı bir yaşam çevresinin oluşturulması için bir felsefe geliştirmek üzere çalışmalar yapıyoruz. Bizim şimdi amaç ve faaliyetlerimizi, sağlıklı bir yaşam çevresi derken, hem kişinin bilinç düzeyinde bireysel anlamda bir sağlık, bilincinin ve mantık değerlerinin böyle sağlam bir zemine oturması, bireyin yaşam çevresiyle kurduğu mantık zincirinin doğru bir mantık olarak ortaya çıkması. Ve burada bireyin gelişimine önem ortaya çıkıyor. Türkiye feodal bir kültürden yeni sanayi toplumuna geçiyor, kapitalist topluma, büyük şehirde yaşama başlıyor ve o değerlerde aşınma oluyor, kimlik bunalımı başlıyor. Bu kimlik bunalımında kişinin kendisi ve yaşam çevresini yeniden tanımlaması ve bu tanımlı doğru bir mantık sisteminin üzerine kurması gerekiyor. Bu anlamda biz bireysel bilinç düzeyinin önemini ortaya koyuyoruz. Ve kişiye yatırımın, bireye yatırımın ve bunun öğrenen bir organizasyon olarak, kendi bilinciyle seçtiği bir organizasyonda değerler geliştirmesi, buna zemin hazırlamak üzere kurulduk dernek olarak. Herhangi bir öğretiyi kimseye önceden dayatmıyoruz.

Dernek yöneticisinin ortaya koyduğu amaçların, YTH teorisyenlerinin vurguladığı gibi post-materyal, daha çok kimliğe, kimliğin gelişimine, yaşam niteliğine ilişkin sorunlarla ilgili olduğu görülmektedir. Buna benzer bir biçimde bir eşcinsel hareketin katılımcısı kendi hareketlerinin amaçlarını açıklarken tamamen kimliğe vurgu yapmaktadır.

Bizim özgürlükçü bir perspektifimiz var. Yani, tamamen merkezi bir iktidarı hedeflemeyen, tahakküm karşıtı, militarizm karşıtı ve cinsiyetçilik karşıtı bir kanal açmaya çalışıyoruz bu toplumda. Bunun getireceği özgürlük alanının da ille de bir parti örgütlenmesi üzerinden olması gerektiğini düşünmüyoruz. Bir toplumsal hareket örgütlenmesiyle bunun mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Diğer taraftan bir çevre hareketinin katılımcısı, daha evrensel, kimlikten çok ekonomik sisteme vurgu yapan bir amaçlar çerçevesi çizmektedir:

Çalışmaya başladığımız zaman tek bir temel ilkemiz vardı aslında, anti-kapitalist olacak çalışma demiştik..... Yani bir sistem sorunu, toplumsal bir sorun olarak ortaya koyduk çevre sorununu. Türkiye'nin uluslar arası pazara entegrasyonunu hızlandıracak, bu süreçte ihracata dayalı büyümeyi perçinleyecek politikalar içselleştirildikçe, şey tarafından, oligarşi diyelim ya da egemen sınıfların ittifakı tarafından içselleştirildikçe bunun yaratacağı çevresel kriz açığa çıktı..... Ve biz [hareketimizi] inşa ederken, şunu görmeye başladık: bir, Türkiye'de bunun düşünsel alt yapısının olması lazım, tek bir ekoloji

hareketinden bahsedemeyiz. Tarihsel ve toplumsal referansları itibariyle ekoloji hareketi bir yerden beslenmek zorundadır. İkincisi, tarihsel dinamiklerden beslenmek zorundadır. Üç, bu tarihsel dinamiklerle bağlantılı olarak ekoloji krizinin muhataplarının belirlenmesi lazımdır. 1980 sonrası ve dünyada genel eğilim artık herkesin her şeyden sorumlu olduğu ve her şeyin herkesin sorunu olduğu genellemeler üzerinden sorun muğlaklaştırıldı. Neyin kimin örgütü olduğu, kimin neyi örgütlediği, neyin neyle ilişkili olduğu "post" süreçle birlikte belirsizleşti. Bunu netleştirebilmek adına [hareketimiz] bu üç soruya cevap verme ihtiyacı duydu.

Bu uzun alıntının vurguladığı temel noktanın post-materyal özellikler, kimliğe dayalı bir siyaset ya da kültürel özellikler olduğunu söylemek pek fazla olanaklı değildir. Tersine, şimdilerde sürekli dillendirilen "post" süreçlerin yarattığı belirsizliğe muhalefet etmektedir. Gerçi "çevre" sorunuyla ilgilenmenin kendisinin başlı başına bir post-materyalist değer olduğu ileri sürülebilir. Ancak burada asıl önemli olan ve bir yeni toplumsal hareketi "yeni" yapan özellik, o hareketin çevre sorununu nasıl açıkladığı ve nasıl çözmeye çalıştığı ile ilgilidir. Nitekim, kadın hareketi "kadın sorununa vurgu yapmak" açısından hiç de yeni değildir. Bu hareketlerde bir yenilik aranacaksa, şimdiki kadın hareketlerinin bu sorunu nasıl gördüklerine, soruna nasıl yaklaştıklarına ve nasıl çözmeye çalıştıklarına, buna bağlı olarak da eski kadın hareketlerinden hangi noktalarda farklılaştıklarına bakılmalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz çevre hareketinin katılımcısı ile yapılan görüşmenin daha ileriki bir bölümünde çevre sorununu nasıl algıladıkları konusunda şunları ifade etmiştir:

Sorunu kavrama biçimimiz bu konuda temel kriter..... Bugün kapitalizm bizim canlı varlıklar olarak varlığımızı devam ettirmemizin önünde ciddi bir tehdit. Diğer canlı varlıklarla bir birlik içinde yaşamamız gerekiyor. Bunun için toplumsalı üretme biçimimizin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bugün bu toplumsalı üretme tarzımız kapitalizmdir..... Peki, insan ve doğa arasındaki birliği ne sağlayacak? Toplumsal üretim ilişkilerimizdeki dönüşüm sağlayacak. Bu nasıl olacak? Emek dolayısıyla olacak. Yani insanla doğa arasındaki birliği sağlayacak yegane güç emektir. Yegane proje bugün için insanla doğa birliğini sağlayabilecek toplumsallaşmış bir emeğin yaratılmasıdır..... yani, üretim tarzının sorgulanması gerekir. Sadece çevre sorunlarıyla [ilgilenen] bir politika değil. Çevre sorunları dediğimiz şey, en basit anlamıyla, şu başlıkları ekolojik kriz başlıkları olarak değerlendiriyoruz: kentsel sorun alanları, kırsal sorun alanları, bunun içinde önemli olarak enerji sorunu, tarım sorunu, kentleşme sorunu ciddi tartışma başlıkları. Sorunu emek dolayısıyla kurulacak bir birlik olarak tarif ettikten sonra, doğal olarak tarihsel özneyi de belirliyorsunuz. Bu da emekçi sınıflardır.....ekoloji hareketi kendi toplumsal projesini, emekçi sınıflardan doğru inşa edecektir..... [Hareketimiz] bunun projesidir.

Bu söylemin gösterdiği gibi, çevre sorunu yerel ve spesifik bir sorun olmaktan çok daha evrensel ve üstelik sınıfsal bir açıklamaya dayalı bir sistem sorunu olarak görülmektedir. Dolayısıyla YTH aktörlerinin kendilerini yerleşik siyasal kodlarla, yani sağ-sol, liberal, muhafazakar, sosyalist, komünist gibi tutumlarla tanımlamadıklarına ilişkin YTH teorisyenleri tarafından (örn. özellikle Melucci, Touraine, Offe) ileri sürülen tezin doğrulandığını söylemek güçtür. Daha doğrusu, en azından kendisini bu değerler açısından tanımlayan YTH'lerin de varlığından bahsetmek daha anlamlıdır. Yukarıdaki örneğe benzer olarak, spesifik sorunlarla değil ama insanları daha evrensel ve politik sorunlar etrafında örgütlemeyi amaçlayan, fakat yukarıdaki yaklaşımın tersine daha muhafazakar/sağ bir yaklaşım geliştiren bir kadın derneği başkanı, kendi hareketlerinin amaçları hakkında şunları söylemektedir:

1966 yılında kurulduk. Kamu yararına çalışan bir dernektir. Türk devletinin milli varlık ve bütünlüğünün korunmasında, Türk kadınının büyük sorumluluğu olduğuna inanan derneğin gayesi budur. Türk kadınının yuvasını ve yurdunu koruyabilmesi için aşırı ve yıkıcı cereyanlara, çeşitli ideolojilere karşı bilgilendirilmesi, değerlerinin yaşatılması ve çocuklarımıza öğretilmesinde onlara fikren yardımcı olmaktadır. Anneler ideolojik cereyanlardan haberdar olmazsa, bu ülkenin nelerle karşılaşacağından haberdar olmazsa, çocuklarını ikaz edemezler. Ülkemize yönelik bütün yıkıcı faaliyetler. Derneğimiz kurulduğu zaman 1966'da, öldürmeler, cinayetler başlamıştı. Kurulma amaçlarından biri budur. Aşırı cereyanların Türkiye üzerinde oynadıkları oyunlar. Özellikle de komünizmin. O sırada komünizm geldi geliyor, korkusu, endişesi..... kurulma amacı bunlara karşı mücadeledir. Ve bu amacı şimdi biz devam ettiriyoruz.

Bu kadın derneğinin anti-Marksist olduğu söylenebilir, ancak kesinlikle post-Marksist değildir. Ayrıca kimlik, yaşam niteliği gibi post-materyalist değerlere de vurgu yapmamaktadır. Bu noktada önemli olabilecek göstergelerden biri, herhangi bir harekete katılan eski ve yeni hareket katılımcılarının, kendi katıldıkları hareket dışında hali hazırda başka hangi hareketlere "katıldığı"na ilişkindir. Nitekim, daha önce bahsedildiği gibi Inglehart (1990: 52), YTH'lerin gelişiminde değerlerin materyalist/post-materyalist yönünün oldukça önemli olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre yeni hareketlere katılım post-materyalist değerlere sahip olup olmamaya güçlü bir biçimde ilişkilidir (Dalton, vd., 200: 44). Ne var ki bu çalışmada elde edilen veriler hareketlere katılma eğilimiyle post-materyalist değerlerin benimsenmesi arasında direkt bağlantı kurmayı zorlaştırmaktadır (bkz. tablo 4). Benzer biçimde, katıldığı hareket dışında başka bir harekete de doğrudan doğruya "katılan" eski ve YTH'lerin üyeleri arasında önemli benzerlikler kurulabilir.

Tablo 7: Diğer Hareketlere Katılım *

	ESKİ HAREKETLER		YENİ HAREKETLER	
	Memur Sendikala rı	İşçi Sendikaları	Kadın Hareketleri	Çevre ve Alternatif Yaşam Tarzı Hareketleri
<i>Katılan Hareketler</i>	%	%	%	%
Çevreci hareketler	17	11.1	9.5	-
Kadın hareketleri	12.2	1.9	-	13.3
Küreselleşme karşıtı hareketler	14	14.8	14.9	19.5
Barış hareketleri	38	20.7	28.4	19.5
Anti-nükleer hareketler	6	-	6.8	13.3
İşçi hareketleri	-	-	25.7	23.8

* Tablodaki değerler, her görüşmecinin halihazırda katılmakta olduğu toplumsal hareketlere ilişkin verdiği yanıtların toplamını göstermektedir. Bu nedenle toplamı %100 değildir. Tabloda verilen yüzdeler, bir hareketin katılımcısının kendisinin içinde bulunduğu harekete benzer hareketlere ilişkin verdiği yanıtları içermemektedir. Örneğin, kadın hareketleri katılımcılarının kadın hareketlerine katılıp katılmadığı konusundaki yanıtları tabloya alınmamıştır.

İşçi ve memur sendikaları üyeleri ile kadın dernekleri üyelerinin, örneğin çevreci hareketlere, küreselleşme karşıtı hareketlere, barış hareketlerine ve anti-nükleer hareketlere katılımları arasında büyük farklar olmadığı görülmektedir. Aynı benzerlik, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketleriyle de kurulabilir. Öyleyse, eski ve yeni hareket katılımcılarından hangileri post-materyalist değerlere sahiptir? Ya da eski hareket katılımcıları da yeni hareketlere katılanlar gibi bir takım post-materyalist değerler mi taşımaktadır? Ne var ki genel olarak değerlendirildiğinde herhangi başka bir harekete katılma oranları hem eski hem de yeni hareketlerde oldukça düşüktür. En yüksek oran memur sendikaları üyelerinin barış hareketlerine katılımında ortaya çıkmaktadır (%38). Kaldı ki gerek eski gerekse yeni hareketler içerisindeki aktörlerin başka bir derneğe üye olma oranları da pek yüksek değildir. Başka bir derneğe üye olanların oranı, memur sendikalarında %14.9, işçi sendikalarında %30.2, çevre ve alternatif yaşam tarzı hareketlerinde %39.3 ve kadın derneklerinde %32'dir. Memur sendikalarındaki oranların diğerlerinden daha düşük olmasının, materyalist ya da postmateryalist değerlere sahip olup olmamaya açıklanabileceğini söylemek gerçeği yansıtmayacaktır. Nitekim, tablo 7'de görüldüğü gibi memur sendikaları katılımcılarının başka bir harekete katılım eğilimine ilişkin oranları

diğer hareketlerle hemen hemen aynıdır. Ama söz konusu olan üyelik olunca, memur sendikalarının katılımcılarının başka herhangi bir derneğe üye olabilmesinde ortaya çıkabilecek yasal sorunlarla karşılaşabileceği düşünülürse, memurların başka tür bir derneğe üyelik oranlarının düşük olmasının nedenini burada aramak daha gerçekçi olacaktır. Diğer taraftan, işçi sendikaları ile diğer iki hareketin başka bir derneğe üyelikleri arasında çok büyük farklar olmadığı söylenebilir. Belki de bu sonuçlar karşısında söylenebilecek en önemli şey, gerek eski gerekse yeni hareket katılımcılarının kendi katıldıkları hareket dışında herhangi bir başka harekete katılımlarının post-materyalist değerleri benimsemiş olmakla ilintili değil, fakat başka ölçütlerle ilgili olabileceğidir. Nitekim, belki devletin baskıcı yapısı, eşit ve adil koşullarda katılımı sağlayan bir kamusal alanın yokluğu, ülkenin ekonomik ve siyasal koşulları, örgütlerin anti-demokratik yapısı vb. türünden özellikler, bir toplumsal harekete katılımı, herhangi bir değeri benimsemiş olup olmama ölçütünden daha fazla etkileyen bir ölçüt olabilmektedir. Kaldı ki, yapılan bazı araştırmalar YTH'lerin etkilerinin ve aktivitelerinin yüksek oranlarda post-materyalist değerlere sahip ülkelerde bile önemli değişikliklere sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin, güçlü hareketlere ve postmateryalist değerlere sahip Hollanda ve Almanya, sivil itaatsizlik eylemlerine katılmada en düşük oranlara sahiptir. Bunun tersine, daha materyalist değerlere sahip olan Fransa'da sivil itaatsizlik eylemlerine katılım Avrupa ülkeleri arasında en yüksek düzeydedir (KOOPMANS, 1996).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilindiği gibi şimdilerde tüm dünyada işçi sınıfının bittiği, dolayısıyla işçi hareketinin bittiği, sınıfa dayanmayan toplumsal hareketlerin geliştiği, yeni bir hizmet sınıfının ortaya çıktığı, bunların da sosyalizm ile değil, post-Marksistlerin deyişiyle "radikal bir demokrasi" anlayışıyla ilgisinin olduğu telkin ediliyor. Diğer taraftan ideolojik bir projenin yansıması ya da halihazırda oluşum halinde bir proje olabilecek böylesi bir iddia, bir gerçeklikmiş gibi hemen benimsenip içselleştiriliyor. "Yurttaş olma bilinci" "sınıf bilinci"nin, "kimlik yönelimli talepler" "üretim ilişkisine dayanan talepler" in yerine geçiriyor. Bu nedenle de sınıf örgütleri ve sınıf hareketleri değil fakat yeni toplumsal hareketler ve sivil toplum örgütleri demokrasinin geliştirilmesinin başlıca araçları olarak görülüyor. Çünkü, dünyada uygulanmak istenen egemen sosyo-ekonomik anlayışa ve neo-liberal politikalara da bütünüyle uygun olarak, temel çatışma ve çelişkinin artık sınıflar arasında değil devlet ve sivil toplum arasında olduğu ileri sürülüyor. Aşağıda da tartışılacağı gibi, bu çalışmada elde edilen sonuçlar en genel olarak yeni toplumsal hareketlerin en azından şimdilik ne demokratik bir toplum geliştirmenin araçları, ne demokrasinin deneyimlendiği

birlikler, ne de işçi sınıfı hareketine alternatif örgütler olarak ele alınamamaya başladığını göstermektedir.

Nitekim elde edilen veriler göz önüne alındığında Türkiye’deki YTH’lere ilişkin bir kaç nokta önem kazanmaktadır. Bunlardan birincisi, YTH’lerin kendi aralarında yapı, katılımcılar, ideoloji ve amaçlar açısından önemli farklılıklar taşıyor olmasıdır. Bu nedenle YTH’leri “yeni” yapan temel özelliklerin bu ölçütlerden yola çıkılarak anlaşılabilirliğini söylemek tamamen olanaklı değildir (benzer sonuçlar için bkz. PICHARDO, 1997; KITSCHELT, 1986; ROCHON, 1990). İkincisi, bu “yeni” hareketlerin bir çoğu, katılımcılar, yapı ve amaçlar açısından eski hareketler olarak adlandırılan işçi ve emekçi hareketleriyle önemli benzerlikler gösterirken, bir kısmı ise farklı niteliklere sahiptir. Bu iki özelliğe bağlı olarak söylendiğinde üçüncü bir özellik daha ortaya çıkmaktadır ki, o da, Türkiye’deki YTH’lerin başka toplumlardaki (özellikle Batı ve Doğu Avrupa’daki) hareketlerden önemli farklılıklar içermesidir. Bu anlamda, YTH’lerin konjonktürel olduğundan ve her toplumda kendilerine özgü biçimlerle ortaya çıktığından bahsetmek olanaklıdır. Bu noktada ortaya çıkan önemli bir sorun, her ülkenin kendi koşullarına bakılarak değerlendirildiğinde YTH’lerin her zaman ‘biriciklikler’, yani hep ait olduğu topluma özgü olan özellikleri taşıyacağı meselesidir. Elbette ki bu sorun sadece Türkiye’deki YTH’ler için değil, diğer toplumlardaki hareketler için de geçerlidir. Bu durumda YTH’lere ilişkin her şeyi bir özgünlük/yenilik/farklılık olarak sürekli yeniden keşfetmek gibi bir problem ortaya çıkar. Ne var ki aslolan, YTH’leri tarihsel ve toplumsal olarak somutlaşmış bir grup/hareket tarzı/örgütlenme biçimi olarak kavramak/anlamak gerektiğidir. Nitekim Marx, somut olanı anlatırken “somut, birçok belirlenimin yoğunlaşması, dolayısıyla çeşitliliğin birliği olduğu için somuttur” (MARX, 1979: 37) demektedir. Türkiye’deki YTH’ler söz konusu olduğunda bu belirlenimler, az gelişmişlik ve geç kapitalistleşmiş olmak, sürekli olarak yaşanan ekonomik krizler, yarı feodal nitelikler taşımak, az gelişmiş bir demokrasi, sivil toplum ve siyasal yapıya sahip olmak, devletçi-seçkinciler eliyle kurulmuş bir modernizm, bu modernizmin Kemalizm dolayısıyla kurulmuş olması, nüfusunun Müslüman olması vb. özellikler bağlamında ortaya çıkar.¹⁴ Türkiye’deki YTH’leri böylesi

14 Nitekim, Latin Amerika ve Avrupa’daki toplumsal hareketler üzerine yapılan bazı araştırmalar, bu toplumlardaki toplumsal hareketler arasında bu toplumların kendi özgül koşullarından kaynaklanan çok önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Slater’a göre, devlet iktidarının merkezileşmesinin derecesi, devletin sosyal güvenliğe ilişkin işlevleri, devletin sivil topluma nüfuz etme derecesi gibi farklılıklar, Latin Amerika ve Avrupa’daki YTH’lerin gelişiminin neden farklı

belirlenimler etrafında somutlaştırarak anlamaya çalıştığımız zaman, bir taraftan kendisine özgü özellikleri, diğer taraftan ise bu belirlenimlerin benzerini yaşamış/yaşayan diğer toplumlardaki YTH'lerle arasındaki benzerlikleri saptamak olanaklı olabilir. Bu durumda, YTH'lerin neden her toplumda farklı bir takım özelliklere sahip olduğunu anlamak kolaylaşacaktır. YTH'ler ile emek hareketleri arasındaki bağlantı da bu somutlaştırmadan yola çıkılarak ortaya konulabilir. Öyleyse bu çalışmada YTH'lerin farklılıklarına/ çeşitliliklerine vurgu yaparak onları 'yerelleştirmek' değil, tarihsel olarak somutlaşmış bir hareket ve örgütlenme biçimi olarak kavrayabilmek amaçlanmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, Türkiye'de modernleşmenin yukarıdan, çoğu zaman devlet eliyle gerçekleştirilmiş olması, geç kapitalistleşmiş olmak ve dolayısıyla post-endüstriyel toplum niteliği taşıyor olmak, Türkiye'deki YTH'lerin diğer toplumlardan neden farklılaştığını ve Türkiye'deki eski ve yeni hareketler arasındaki benzerlikleri açıklayabilirken, İslamcı, Kemalist, sosyalist, milliyetçi vb. siyasal yaklaşımların birbirleriyle gerilimli ilişkisi, YTH'lerin kendi aralarındaki farklılıkları açıklayabilmektedir. Her ne kadar bazı teorisyenler tarafından bir hareketin örgüt yapısı, katılımcılarının yaş ve sınıf yapısı, amaçları ve değerleri onları eski sınıf temelli hareketlerden ve partilerden ayıran temel özellik olarak görülüyor olsa da bu ayrımlar, Türkiye'deki YTH'ler için düşünüldüğünde, onları eski sınıf temelli hareketlerden ayıran temel ayırım noktaları olarak gösterilemez (benzer sonuçlar için bkz. HELLMAN, 1994; HILGERS, 2003). Bu etkenler daha çok ikincil düzeyde belirleyici ve farklılaştırıcı olabilmektedir.

Yukarıda yeni ve eski hareketler arasında önemli benzerlikler olduğuna değinilmişti. Bu, bir kez daha tekrar etmiş olmak pahasına da olsa söylenmesi gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır: Türkiye'de eski ve yeni hareketler arasında keskin ayrımlar konulamamaktadır. Bu özellik ise sadece Türkiye'deki YTH'lere özgü olarak düşünülemez. Nitekim, bazı Güney ve Latin Amerika ülkelerinde yapılan araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (HELLMAN, 1994; HILGERS, 2003). Nitekim bu ülkeler, özellikle ülkedeki ekonomik sorunlar, devlet iktidarının merkezileşmesi, devletin sivil toplum alanına nüfuz etme derecesi gibi özellikler söz konusu olduğunda Türkiye'dekine benzer sorunları deneyimlemiştir.¹⁵ Örneğin, Hellman (1994)'ın Meksika'daki yeni ve

olduğunu açıklar (akt. Hellman, 1992). YTH'ler, Latin Amerika'da bu belirlenimler etrafında somutlaşmaktadır.

¹⁵ Aslında bu yaklaşıma benzer olarak, yeni ve eski toplumsal hareketlerin birbirleriyle farklılıkları da açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Cotgrove ve Duff (2003: 77-78)'a göre, her iki hareket türünün sahip olduğu değerler ve inançlar arasındaki

eski toplumsal hareketleri karşılaştırmalı olarak çalıştığı araştırmasında ulaştığı sonuçlar bu çalışmada elde edilen sonuçlarla uyumaktadır.

Meksika hareketlerine ilişkin çalışmamda, geçmişle kopuştan çok bir süreklilikle karşılaştım. Kırsal hareketlerin ne temel amaçlarının ne de taktik ve stratejilerinin çok belirgin olarak değişmediğini fark ettim. Bu süreklilik, Meksika politik sistemindeki yavaş değişimi yansıtır. Eski örgütlerin stratejisi, tıpkı yeni olanlar gibi, kendilerini önce yerel sonra ulusal düzeyde güvenilecek bir güç olarak oluşturmak, ve eninde sonunda devletten tavizler koparmaktı. 1968'den önce kullanılan teknikler bugünkü hareketler tarafından kullanılan baskı ve seferberlik taktiklerinden çok farklı değildi. Gösteriler, oturma eylemleri, protesto yürüyüşleri, dilekçe vermeler ve mektup yazma kampanyaları eski hareketlerin kullandığı taktiklerdi (HELLMAN, 1994: 130).

Bütün bu sonuçlardan yola çıkarak, Türkiye'deki YTH'lerin eski sınıf temelli hareketlerden tam bir "kopuş" yaşamadığı, doğrusu, aralarında bir "süreklilik" kurulabileceği söylenebilir. Çünkü, Türkiye'deki YTH'ler kopuş teorisyenlerinin vurguladıklarının aksine ne sadece orta sınıfa dayanmaktadırlar, ne sadece kimlik yönelimli talepler içermektedirler, ne de merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri geliştirmişlerdir. Bu anlamda Offe, Wallerstein ve Williams'ın YTH'lere ilişkin ileri sürdükleri yaklaşım ve gözlemlerin Türkiye'deki YTH'leri daha iyi açıklayabildiğini söylemek olanaklıdır. Bu hareketler arasında kurulabilen benzerlik ve farklılıkların, onların farklı kimliklere yaklaşımlarını, devlet kurumlarıyla ve birbirleriyle ilişkilerini de biçimlendireceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- ADAM, B. D. (1993), "Post-Marxism and the New Social Movement," *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 30/3: 316-337.
- AKŞİT, B/ TABAKOĞLU, B. / SERDAR, A. (2002), "Ulus-Devlet ve Cemaatçi Kültür Arasında Sıkışan/Gelişen Sivil Toplum: Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları," DİKMEN, A.A. (Der.), *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme* içinde, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (Ankara: İmaj Yayıncılık).
- ARRIGHI, G. / HOPKINS, T. / WALLERSTEIN, I. (1995), *Sistem Karşıtı Hareketler* (Çev.: C. Kanat/B. Somay/S. Sökmen) (İstanbul: Metis Yayınları).
- BAGGULEY, P. (1992), "Social Change, the Middle Class and the Emergence of 'New Social Movements': A Critical Analysis," *The Sociological Review*, 38: 1-48.
- BARKER, R. A. (2001), "The Nature of Leadership," *Human Relations*, 54/4.
- BERTRAM, B. (1995), "New Reflections on the 'Revolutionary' Politics of Ernesto Laclau and Chantal Mouffe," *Boundary 2*, 22/3: 81-110.

farklılıkların nedeni, kısmen de olsa bu hareketlerin toplumdaki temel ekonomik kurumlarla ilişkilerinin farklılığında aranabilir.

- BUECHLER, M. (1995), "New Social Movement Theories," *Sociological Quarterly*, 36: 441-464.
- BUECHLER, S. M. (2000), *Social Movements in Advanced Capitalism* (New York; Oxford: Oxford University Press).
- BURRIS, V. (1986), "The Discovery of the New Middle Class," *Theory and Society*, 15/3: 317-349.
- BUTTOM, M./MATTSON, K. (1999), "Deliberative Democracy in Practice: Challenges and Prospects for Civic Deliberation," *Polity*, 31/4: 609-627.
- CASTELLS, M. (1996), *The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of Network Society* (Oxford: Blackwell).
- COHEN J./ARATO, A. (1992), *Civil Society and Political Theory* (Cambridge: MIT Press).
- COHEN, Jean (1999), "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler," ÇAYIR, K. (Der.), *Yeni Sosyal Hareketler* (İstanbul: Kaknüs Yayınları).
- COHEN, Robin (1998), "Transnational Social Movements: An Assessment," *Paper to the Transnational Communities Program Seminar Held at the School of Geography* (University of Oxford).
- COTGROVE, S. / DUFF, A. (2003), "Middle-Class Radicalism and Environmentalism," GOODWIN, J. / JASPER, J.M. (Der.), *The Social Movements Reader* (Cornwall: Blackwell Publishing).
- COTGROVE, S./DUFF, A. (1981), "Environmentalism, Values and Social Change," *The British Journal of Sociology*, 32/1: 92-110.
- CURTIS, J. (1971), "Voluntary Association Joining: A Cross-National Comparative Note," *American Sociological Review*, 36/5.
- CUTLER, S. J. (1976), "Age Differences in Voluntary Association Memberships," *Social Forces*, 55/1.
- D'ANIERI, P. / ERNST, C. / KIER, E. (1990), "New Social Movements in Historical Perspective," *Comparative Politics*, 22/4: 445-458.
- DALTON, R. J. / KUECHLER, M. / BURKLIN, W. (1990), "The Challenge of New Movements," DALTON, R.J. / KUECHLER, M. (Der.), *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (New York: Oxford University Press).
- DALTON, R. / BURKLIN, W. / DRUMMOND, A. (2001), "Public Opinion and Direct Democracy," *Journal of Democracy*, 12/4: 141-153.
- DIANI, M. (1992), "The Concept of Social Movement," *The Sociological Review*, 92.
- DUYVENDAK, J. W. (1995), *The Power of Politics: New Social Movements in France* (San Francisco: Westview Press).
- EICHLER, M. (1977), "Leadership in Social Movements," *Sociological Inquiry*, 47/2.
- EYERMAN, R. (1984), "Social Movements and Social Theory," *Sociology*, 18: 71-82.
- FUENTES, M. / FRANK, A. G. (1990), "Toplumsal Hareketler Üzerine On Tez," *Birikim*, 16.
- GIDDENS, A. (1999), *İleri Toplumların sınıf Yapısı* (İstanbul: Birey Yayıncılık).
- GOULDNER, A. (1978a), "New Class Project, I.," *Theory and Society*, 6/2: 153-203.
- GOULDNER, A. (1978b), "New Class Project, II.," *Theory and Society*, 6/3: 343-389.
- HABERMAS, J. (1981), "New Social Movements," *Telos*, 33.
- HABERMAS, J. (1984), *Theory of Communicative Action* (Boston: Beacon Press).
- HABERMAS, J. (1996), *Between Facts and Norms: Contributions to a Discursive Theory of Law and Democracy* (Cambridge: MA).
- HARDT, M. / NEGRI, A. (2004), *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (Çev.: B. Yıldırım) (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- HELLER, A. (1982), "Habermas and Marxism," HELD, D. / THOMPSON, J.B. (eds.), *Habermas: Critical Debates* (Hong Kong: Macmillian Press).

- HELLMAN, J. A. (1992), "The Study of New Social Movements in Latin America and the Question of Autonomy," ESCOBAR, A. / ALVAREZ, S.E. (Der.), *New Social Movements in Latin America: Identity, Strategy and Democracy*. Boulder (CO: Westview Press).
- HELLMAN, J. A. (1994), "Mexican Popular Movements, Clientelism, and the Process of Democratization," *Latin American Perspectives*, 21/2.
- HILGERS, T. (2003), "Latin American Political Parties, Social Movements, and Democratic Administration-the Case of the Brazilian Workers' Party," *Critique: A Worldwide Student Journal of Politics*.
- HUESCA, R. (2001), "Conceptual Contributions of New Social Movements to Development Communication Research," *Communication Theory*, 11/4.
- INGLEHART, R. (1990), "Values, Ideology, and Cognitive Mobilization in New Social Movements," DALTON, R.J. / KUECHLER, M. (Der.), *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (New York: Oxford University Press).
- INGLEHART, R. / FLANAGAN, S. C. (1987), "Value Change in Industrial Societies," *American Political Science Review*, 81/4: 1289-1319.
- KEYMAN, F. / İÇDUYGU, A. (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses," *Citizenship Studies*, 7/2: 219-234.
- KITSCHOLT, H. (1986), "Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies," *British Journal of Political Sciences*, 16/1: 57-85.
- KLANDERMANS, P. B. (1990), "Linking the 'Old' and 'New': Movement Networks in the Netherlands," DALTON, R.J. / KUECHLER, M. (Der.), *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (New York: Oxford University Press).
- KNOKE, D. / THOMPSON, R. (1977), "Voluntary Association Membership Trends and the Family Life Cycle," *Social Forces*, 56/1.
- KNOKE, D. (1986), "Associations and Interest Groups," *Annual Review of Sociology*, 12.
- KOOPMANS, R. (1996) "New Social Movements and Changes in Political Participation in Western Europe," *West European Politics*, 19/1.
- KRIESI, H. (1989), "New Social Movements and the New Class in the Netherlands," *The American Journal of Sociology*, 94/5: 1078-1116.
- LACLAU, E. / MOUFFE, C. (1992), *Hegemony ve Sosyalist Strateji*, (Çev.: A. Kardam / D. Şahiner) (İstanbul: Birikim Yayınları).
- LARANA, E. / JOHNSTON, H. / GUSFIELD, G. (Der.) (1994), "Introduction," *New Social Movements: From Ideology To Identity* (Philadelphia: Temple University Press).
- LASH, S. / URRY, J. (1987), *The End of Organized Capitalism* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press).
- MAMAY, S. (tarihsiz), "Theories of Social Movements and Their Current Development in Soviet Society," ucy.ukc.ac.uk/csacpub/russian/contents
- MARTELL, L. (1994), *Ecology and Society* (Oxford: Polity Press).
- MARX, K. (1979), *Grundrisse* (Çev.: S. Nişanyan) (İstanbul: Birikim Yayınları).
- MELUCCI, A. (1995), *Challenging Codes: Collective Action in Information Age* (Cambridge: Cambridge University Press).
- MELUCCI, A. (1999), "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması," ÇAYIR, K. (Der.), *Yeni Sosyal Hareketler* (İstanbul: Kaknüs Yayınları).
- MICHELS, R. (1962), *Political Parties* (New York: Collier Books).
- NORRIS, P. (2001), "Democratic Phoenix: Political Activism Worldwide," www.web.uct.ac.za/depts/cssr/seminars/norrisbio.pdf.
- OFFE, C. (1985), "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics," *Social Research*, 52/4.

- OFFE, C. (1987), "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements since the 1960's," MARIER, C.S. (Der.), *Changing Boundaries of the Political* (Cambridge: Cambridge University Press).
- OLOFSSON, G. (1988), "After the Working-Class Movement? An Essay on What's 'New' and What's 'Social' in the New Social Movements," *Acta*, 31: 15-34.
- PAKULSKI, J. (1993), "The Dying of Class or Marxist Class Theory?," *International Sociology*, 8/3: 279-292.
- PARKIN, F. (1968) *Middle Class Radicalism* (New York: Praeger).
- PICHARDO, N. A. (1997), "New Social Movements: A Critical Review," *Annual Review of Sociology*, 23: 411-431.
- ROCHON, T. R. (1990), "The West European Peace Movement and the Theory of New Social Movements," DALTON, R.J. / KUECHLER, M. (Der.), *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (New York: Oxford University Press).
- ROHRSCHEIDER, R. (1990), "The Roots of Public Opinion toward New Social Movements: An Empirical Test of Competing Explanations," *American Journal of Political Science*, 34/1: 1-30.
- ROSE, F. (1997) "Toward a Class-Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements," *Sociological Forum*, 12/3: 461-494.
- SAVRAN, G. (1992), "Marksizm ve 'Yeni Toplumsal Hareketler' Tartışması," *Sınıf Bilinci*, 11: 6-27.
- SCHOFER, E. / GOURINCHAS, M. F. (2001), "The Structural Contexts of Civic Engagement: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective," *American Sociological Review*, 66/6.
- ŞİMŞEK, S. (2004), "New Social Movements in Turkey Since 1980," *Turkish Studies*, 5/2.
- STEINMETZ, G. (1994), "Regulation Theory, Post-Marxism and the New Social Movements," *Comparative Studies in Society and History*, 36/1: 176-212.
- SZELENYI, I. / MARTIN, B. (1988), "The Three Waves of New Class Theories," *Theory and Society*, 17/5: 645-667.
- TOURAINE, A. (1985), "An Introduction to the Study of Social Movements," *Social Research*. 52/4.
- TOURAINE, A. (1988), *Return of The Actor* (University of Minnesota Press).
- TOURAINE, A. (1995), *Modernliğin Eleştirisi* (İstanbul: YKY).
- TÖZÜM, H. (2004), "Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi?," *Doğu-Batı*, 18 : 147-167.
- WALLERSTEIN, I. / BALIBAR, E. (1993), *İrk, Ulus, Sınıf* (İstanbul: Metis Yayınları).
- WILLIAMS, R. (1989), *2000'e Doğru* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- YARAŞIR, V. (2002), *Sokakta Politika* (İstanbul: Gendaş Yayınları).
- ZIMMERMAN, M. (1976), "Polarities and Contradictions: Theoretical Basis of the Marxist-Structuralist Encounter," *New German Critique*, 7: 69-90.